

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

MÁRVÁNY, TÁRHÁZ, ADOMÁNY

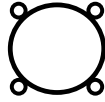
Gazdaságtörténeti tanulmányok
a magyar középkorról



MTA
Egységtudományi
Kutatási Központ
Történettudományi
Intézet

MÁRVÁNY, TÁRHÁZ, ADOMÁNY

GAZDASÁGTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK
A MAGYAR KÖZÉPKORRÓL



MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

DISSERTATIONES

Redigunt
PÁL FODOR, ANTAL MOLNÁR



Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Academiae Scientiarum Hungaricae
Budapestini, 2019

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK

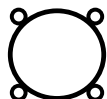
ÉRTEKEZÉSEK

Márvány, tárház, adomány

Gazdaságtörténeti tanulmányok
a magyar középkorról

Szerkesztette

Kádas István, Skorka Renáta, Weisz Boglárka



MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2019

A kötet megjelenését
az MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet
(LP2015–4/2015) támogatta



© A szerzők, 2019
© MTA BTK, 2019

ISBN 978-963-416-179-0
ISSN 2063-3742

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is

Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Felelős kiadó: Fodor Pál főigazgató, Molnár Antal igazgató
A könyvsorozat logóját Szakács Imre festőművész készítette
Nyomdai előkészítés:
MTA BTK Történettudományi Intézet
tudományos információs témacsoport
Vezető: Kovács Éva
Borító: Böhm Gergely
Tördelés: Horváth Imre
Korrektor: Villás Valéria
Térképek: Nagy Béla
Nyomdai munka: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

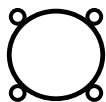
A KIRÁLYI HATALOM SZEREPE A GAZDASÁGI ÉLETBEN

BÁCSATYAI DÁNIEL: Kik voltak a tárnokok?	13
C. TÓTH NORBERT: Szilágyi Erzsébet „udvara”	51
KOVÁCS VIKTÓRIA: Bártfa, Óvár, Pozsony. Újabb adatok az I. Lajos kori harmincadok történetéhez	115
KÁDAS ISTVÁN: Az adószedés megyei kezelése (1436–1474)	131
BÍRÓ GYÖNGYVÉR – KERESKES GYÖRGY – ZSIKAI RAJMUND PÉTER: Tatárjárás kori kincslelet Kopáncs-pusztán	165
GÁLVÖLGYI ORSOLYA: Numizmatika és metrologia. A Pápa Fő teréről származó lelethelyes pénzérmék és mérleg súlyok előzetes értékelése	211
WEISZ BOGLÁRKA – ZSOLDOS ATTILA: Másolatok és kiadások. Győr 1271. évi kiváltságlevelének ma ismert szövegváltozatai ...	237
GÁL JUDIT: A dalmáciai városkiváltságok I. Lajos korában	257
MARIJA KARBIĆ: Szlavónia városai a középkor elbeszélő forrásaiban	271
SKORKA RENÁTA: A határ, ami összeköt. A magyar–osztrák vegyes bizottságok 14. századi története	283

A VÁROSOK SZEREPE A GAZDASÁGI ÉLETBEN

LÓVEI PÁL: Hol a határ? Salzburg–Passau–Bécs és Esztergom–Buda vörösmárvány-piacörzeteinek találkozása a középkori Magyar Királyság nyugati határsávjában	303
WEISZ BOGLÁRKA: A felosztott város. Pars, quartale, viertail.	353
RIBI ANDRÁS: Lovagrendi birtok város és vidék határán. Szentkirályföldre a 15–16. században	373
PÉTERFI BENCE: Széllal szemben. Boroszlói kísérletek Buda lerakatjogának kikerülésére a 15–16. század fordulóján ...	385
GRZEGORZ MYŚLIWSKI: Egy sziléziai város és a Magyar Királyság. Boroszló és Magyarország gazdasági kapcsolatai a 13–15. században	407
MORDOVIN MAXIM: A tournai-i textilplombák tanulsága	433
BENDA JUDIT: A negyedik negyed. Városi paloták a középkori Budán	459

VADAS ANDRÁS: A középkori Magyar Királyság bányavárosai és a malmok, különös tekintettel Körmöc- és Újbányára	483
SZENDE KATALIN: Királyi kényszer vagy közösségi akarat? Hivatali írásbeliség a magyarországi bányavárosokban a 13–14. században	507
RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ: A gazdasági iratok lejegyzésének elméleti háttéré a kora újkori Kolozsváron	541
Földrajzi- és személynévmutató	555



Kik voltak a tárnokok?

A királyi magánbirtokon élő szolgálónépek szervezete a korai Árpád-kori Magyarország sajátos településrendjének és – ezzel szoros összefüggésben – a királyság gazdálkodásának egyik legfontosabb alakító tényezője volt. Az év legnagyobb részében úton lévő királyi kíséret ellátásáról az udvarhelyek közelébe telepített föld- és kézművesek (udvarnokok), valamint az udvari szolgálónépek kötelékeibe tartozó cselédség gondoskodott. E szolgálónépi szervezet emlékét őrzik foglalkozásnévből eredeztethető településneveink, amelyek köztudottan nem csak Magyarországon bukkannak fel szép számban; Cseh- és Lengyelországban is a magyarorszáigival közel azonos időben megszervezett szolgálónépi rendszer gondoskodott a királyi udvar ellátásáról.¹ E tényt azért is kell hangsúlyoznunk, mert valójában a kelet-közép-európai régiót jellemző sajátos szinkronia egyik legkorábbi példájáról van szó.

A rendszer eredete évszázados vita tárgya, s perdöntő források hiányában ki-kik attól függően foglalt állást a kérdésben, hogy az államfejlődés keleti, avagy nyugati kötődését kívánta-e hangsúlyozni. A cseh és szlovák történetírás a régió országainak hasonló berendezkedését jellemzően az állítólagosan Karoling mintára megszervezett 9. századi Morva Fejedelemség – egykorú források híján megismerhetetlen – viszonyaira vezeti vissza. A kérdésben meghatározó álláspontot kialakító magyar kutató, Györffy György a problémát két részre osztotta: a szolgálónépekre vonatkozó nyomok általa 10. századnak vélt rétegét meggyőző analógiák felmutatásával a nomád mongol berendezkedéshez mérte, míg az államszervezés nyomán létrejött szolgálónépi

* A szerző a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet fiatal kutatója (bacsatyai.daniel@btk.mta.hu).

1 A hazai szolgálónépi szervezet eredetéhez és működéséhez lásd Heckenast Gusztáv és Györffy György tanulmányait: *Heckenast Gusztáv: Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban*. Budapest 1970.; *Györffy György: Az Árpád-kori szolgálónépek kérdéséhez*. Történelmi Szemle 15. (1972) 261–320. – A felbomló rendszer 13–14. századi életjelenségeiről lásd *Kis Péter: A királyi szolgálónépi szervezet a 13–14. században*. Szeged 2010. – A lengyel szolgálónépekről lásd *Buczek, Karol: Książęca ludność służebna w Polsce wczesnofeudalnej*. Warszawa 1958.; *Modzelewski, Karol: Organizacja gospodarza państwa piastowskiego X–XIII wiek*. Wrocław 1975. (Reprint: Poznań 2000.) – A lengyel és a cseh szervezet összetetéséhez lásd *Třeštík, Dušan – Krzemieńska, Barbara: Zur Problematik der Dienstleute im frühmittelalterlichen Böhmen*. In: *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*. Hrsg. František Graus, Herbert Ludat. Wiesbaden 1967. 70–103.

intézményt ő is nyugati típusúnak tekintette.² A lengyel kutatás az utóbbi időben úgy látja, hogy a 10. századi szláv államalakulatok és a sztyepei eredetű Magyar Fejedelemség működését meglepően hasonló szabályszerűségek jellemezték, s a szolgálónépi szervezet meghonosodása nem volt egyéb, mint az azonos történelmi helyzetre adott szükségszerűen azonos válasz. A három ország elitjének sikeres hatalomgyakorlása egyaránt a zsákmányszerző és adóztató hadjáratok, valamint a rabszolga-kereskedelem eredményességének függvénye volt, ám a hadi szerencse forgandósága és a kereskedelmi utakat fenyegető veszélyek a rendszert roppant törekennyé tették. E nézet szerint a sorozatos kudarcok vezettek Cseh-, Lengyel- és Magyarországon a helyi földművelő lakosság közvetlen alávetéséhez és megszervezéséhez, amely szavatolta a hatalomgyakorlás gazdasági alapjainak stabilitását.³

A királyi népek szervezetének bomlása éppen a 13. században, az írásbeliség fellendülése és a nagy Árpád-kori társadalmi változások idején érte el tetőpontját. Ez az oka annak, hogy az eredetkérdés megfejtésén túl a rendszer működésének rekonstrukciója is nehéz feladatot jelent – forrásaink a hajdani szervezet visszfényét tükrözik csupán. Nem csoda, hogy nemegyszer a speciális szolgálatra rendelt népek szolgáltatásának természete is bizonytalan. A tárnokok szolgálata kapcsán, amely az alábbi vizsgálat tárgya lesz, éppen efféle bizonytalansággal kell szembenéznünk. A tárnokok esetében azonban az említett közép-európai párhuzamok – elsősorban a lengyelországi példa – különösen értékes szempontokra hívják fel a figyelmet.

A tárnokok (*tavarnici*) korai funkciójának széles körben elfogadottá vált meghatározása a királyi tárnokmesteri hivatal korai történetét feldolgozó Boreczky Elemér megfogalmazásában a következő módon hangzik: olyan kondicionárius népről van szó, „melynek kötelességei a gazdaság *tavarjával* voltak összefüggésben; az, melynek feladata volt a gazdaság központján lévő, a különféle más népek által adó fejében odaszállított természetben való szolgáltatmányoknak, állatoknak, gabonának, bornak, baromfinak, stb. kezelése és őrzése”.⁴ Az iménti definíció első fele kétségtelenül helytállónak tűnik: a *tárnok*

2 Györffy Gy.: Az Árpád-kori szolgálónépek i. m. 266–272. – A morva eredeztetés alapos kritikáját lásd uo. 262–263., 292–296., 306–310.

3 Pleszczyński, Andrzej: Kryzys i upadek wczesnych państw słowiańskich oraz ich odbudowa (IX–XI wiek). Zarys Problemu. *Kwartalnik Historyczny* 125. (2018:2) 288–289.; Paroń, Aleksander: The Nomadic State of Early Medieval Europe on the Background of the Eurasian Steppes’ Political Structures. An Essay. In: *Potestas et communitas. Interdisziplinäre Beiträge zu Wesen und Darstellung von Herrschaftsverhältnissen im Mittelalter östlich der Elbe*. Hrsg. Andrzej Paroń, Sébastien Rossignol, Bartłomiej Szymon Szmoniewski, Grisha Vercamer. Wrocław–Warszawa 2010. 170–171.

4 Boreczky Elemér: A királyi tárnokmester hivatala 1405-ig. Budapest 1904. 5. Vö. még uo. 8.: „A tárnokoknak specialis feladata a gazdaság kamarájának – nevezhetnők éléstárnak, vagy magtárnak is – őrzése, az abban felhalmozott ingóságok kezelése lehetett. Hogy abban az időben ilyen emberekre szükség volt, igen érthető. A fizetés, a különféle szolgáltatmányok, mint láttuk, túlnyomólag természetben valók voltak. Ezeket a gazdaság középpontjára hordhatták; ott valószínűleg zárt helyen felhalmozták (például az árpadarát, gabonát, a mindenféle tizedet,

(*tavarnicus*) szó minden jel szerint valóban arra a *tavarra* vezethető vissza, amely a török nyelvekben 'jóság'-ot, 'vagyon'-t, a törökből kölcsönző szláv nyelvekben pedig 'rakomány'-t, 'áru'-t jelent. Vita tárgyát csupán az képezheti, hogy a kifejezés a török vagy a szláv nyelvből került-e át a magyarba.⁵

Boreczky Elemér meghatározásának második felét azonban joggal illetheti kritika. Az 'örző, tároló hely'-et, 'gyűjtemény'-t jelentő *tár*, valamint az ebből származó *tárol* ige, amellyel a tárnokok alapfeladatát rendre összefüggésbe hozzák, minden bizonnyal későbbi, nem középkori fejlemény. Ennek magyarázata a következő: a középkor évszázadaiban a *tavar* két magyar összetett szóban – tehát sohasem önállóan – jelenik meg a *tárnok* foglalkozásnéven túl: a *társzekér* és a *tárház* kifejezésekben. A *társzekér* előtagja a szláv szó jelentéstartományához ('áru, rakomány') áll közel, míg a *tárházé*, amelyben éppúgy raktározhattak vagyont, mint árut, egyaránt tükrözheti a török és a szláv alapszót. A nyelvészeti irodalom szerint az 'örző, tároló hely'-et kifejező *tár* a kora újkorban keletkezett elvonás útján, amelynek kiindulópontja a *tárház* volt; a legutóbb megjelent etimológiai szótár szerint az e jelentésre vonatkozó első adat 1658-ból való. A *leltár*, *szótár*, *éleltár* kifejezések, ahol a *tár* utótagként jelenik meg, már a nyelvújítás termékei.

Ha a fenti gondolatmenet helyes, akkor könnyen belátható, hogy az 'örző hely'-et jelentő *tár* és a *tárol* ige jóval később alakult ki, mint a korai Árpád-kor tárnokainak szolgáltatása. Indokoltnak látszik tehát a tárnokok funkciójának felderítésekor a *tárház* és a *társzekér* szavakban megőrződött középkori jelentésekből ('áru, rakomány, vagyon') kiindulni. Ahhoz persze nem fér kétség, hogy a *tavart* raktározni, tárolni is lehetett – a fentiekből kiindulva azonban nem szükségszerű a tárnokok eredeti szolgáltatását kizárólag a raktározással összekapcsolni. Annál is inkább, mert a horvát és a szlovén nyelvekben fennmaradt 16. század vége óta adatolható *tovarnik* kifejezés teherhordó állatot, számárhajtót jelöl, ami éppenséggel az áruszállítással összefüggő feladatok lehetőségét idézheti fel.⁶

stb.). Természetesnek találjuk, hogy e szolgálmányoknak átvétele, kezelése és őrzése fontos és nagy feladat volt, melyre érdemes lehetett egész falvakat (persze nem voltak valami nagyok) alkalmazni, erre külön conditionarius osztályt felállítani. Ez a conditionarius osztály lehetett a tárnokok népe."

5 A magyar nyelv történeti etimológiai szótára. III. Főszerk. Benkő Loránd, szerk. Kiss Lajos, Kubinyi László, Papp László. Budapest 1976. 848–849.; Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Hrsg. Loránd Benkő, red. Károly Gerstner, Antónia S. Hámori, Gábor Zaicz. Budapest 1992. 1482.; West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian. II. Eds. András Róna-Tas, Árpád Berta. Wiesbaden 2011. 860–864.

6 Verancsics Faustus ötnyelvű szótárában: agaso–mulatiero–eseltreiber–tovarnik–szamar-haito. Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae. Ed. Fausti Verantii. Venetiis 1595. 7r. Lásd még *Kniezsa István*: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. II. Budapest 1955. 768.; Slovar slovenskega knjižnega jezika. I–V. 1970–1991. V. 131.; Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika XVIII/3. Ured. Đuro Daničić, Matija Kračmanov Valjavec, Pero Budmani, Tomo Maretić, Stjepan Musulin, Slavko Pavešić, Ljudevit Jonke. Zagreb 1963. 499.

Boreczky Elemér ismerte fel elsőként a középkori forrásokban feltűnő tárnoki szolgálat kettős természetét.⁷ Mint rámutatott, nem minden tárnok tartozott a kollektív szolgálatra rendelt uralkodói kondicionárius népek közé, tárnokai ugyanis az egyházaknak, valamint a királyi udvarnak is lehettek. A tárnokok feladatkörére vonatkozó forrásaink nagy része sajnos nem a kondicionárius tárnoknépre, hanem a királyi udvar tárnokaira vonatkozik. A két csoport között azonban nem csak az elnevezés terén mutatkozik összefüggés: az 1270–1280-as években olyan udvari tárnokokról is hallunk, akik valóban a tárnoki szolgálónép soraiból származtak. Nem indokolatlan tehát az udvari tárnokok szolgálatát is bevonni vizsgálatunkba, hiszen nyilvánvaló, hogy az utóbbi csoportra jellemző sajátosságok eligazíthatnak az államalapítás idején kollektív szolgálatra fogott tárnoknép, s így a szolgálónépi szervezet természetére nézve is.

Az udvari tárnokok

A királyi udvartartáshoz tartozó tárnokokra vonatkozó híradások a 13. század második felében bukkannak fel. Adataink nagy része – sajnos a szolgálat jellegének pontosabb meghatározása nélkül – olyan udvari tárnokokra vonatkozik, akik az uralkodó közvetlen közelében, a királyi házban látták el szolgálatukat. Vélhetően közéjük tartozhatott az a Maradich tárnok, akit II. András tüntetett ki a Nyitra megyei Lelóc földjével.⁸ Joachim fia Pál gyermekkorától fogva István ifjabb király udvarában szolgált az uralkodó tárnokaként (*in officio tavarnicatus*), s érdemeiért egy szabolcsi halastavat nyert el.⁹ A zalai várnépek közé való Andornok fia Domokos ugyancsak tárnokként tüntette ki magát az ifjabb király házában (*in domo nostra in officio tavarnicorum nostrorum*), amiért V. István – immár az ország egyedüli uraként – 1270-ben a királyi *serviensek* közé emelte.¹⁰ Ugyancsak az uralkodó házában tett tárnoki szolgálata-ért adományozott földet IV. László a Tekele nembeli Itemer mesternek Sáros megyében (*ob merita serviciorum magistri Itemery familiaris tavarnici nostre domus*).¹¹

Olyan esetekről is tudomásunk van, amikor az udvar tárnokai a kondicionárius tárnoknép soraiból kerültek ki. A királyi ház *familiaris* tárnoka volt az a Máté *comes*, akit IV. László Tímár falubeli rokonaival együtt 1280-ban vett

7 Boreczky E.: A királyi tárnokmester i. m. 13–15. – A szolgáltatónépek jogállásáról lásd Bolla Ilona: A jogilag egységes jobbágságról Magyarországon. Budapest 1998. 150.

8 1232: Hazai okmánytár. I–VIII. Szerk. Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső. Győr–Budapest 1865–1891. (a továbbiakban HO) VII. 21.

9 1270: Árpádkori új okmánytár. I–XII. Szerk. Wenzel Gusztáv. Pest–Budapest 1860–1874. (a továbbiakban ÁÚO) VIII. 299.

10 1270: ÁÚO VIII. 306.

11 1274: Hazai oklevéltár 1234–1536. Szerk. Deák Farkas, Nagy Gyula, Nagy Imre. Budapest 1879. (a továbbiakban Hazai oklt.) 71.

ki a tárnoki szolgálatból és nemesített meg.¹² Ifjúságuktól kezdve az *aulában* szolgáltak az 1285-ben megnevesített korompai tárnokjobbágyok, Csepán és Iváncs.¹³ Talán megelőlegezhető az a feltevés, hogy az udvar tárnokai – az udvari szakácsok toborzásának jól ismert és a kora újkorig tovább élő gyakorlatához hasonlóan – eredetileg a szolgálónépek közül származtak; a szolgálónépi szervezet bomlásával párhuzamosan azonban mind nagyobb arányban jelentek meg közöttük egyéb és alkalmasint magasabb státuszú társadalmi csoportok képviselői. Nem szabad természetesen elfelejtenünk, hogy a királyi család közvetlen – ha kellett, fegyveres – szolgálata önmagában is biztosította a társadalom megbecsülését: a tárnoknépből származó tímári Máté és az 1259-ben feltűnő osztári Bogizlaus címei (*comes*) arról tanúskodnak,¹⁴ hogy egyes szolgálónépi eredetű királyi tárnokok igenis a társadalom legmagasabb presztízsű rétegeihez tartozhattak.

Csupán néhány esetben kapunk több-kevesebb felvilágosítást arról, hogy mi is lehetett az udvari tárnokok feladatköre az Árpád-korban. Tudható például, hogy bizonyos esetekben tárnoknak tekintették azokat a kulcsárokat, akik az uralkodó közvetlen környezetében működtek. Bodó fia Bakator III. András személyes tárgyainak: ruháinak és edényeinek kulcsára és őrzője (*claviger et custos vestium suarum et vasorum*) volt,¹⁵ s minden valószínűség szerint azzal a királyi tárnokkal azonos, aki 1283-ban Komárom megyei birtokosok beiktatásakor járt el.¹⁶ Az adatot azért is érdemes megjegyeznünk, mivel a magyar uralkodók késő középkori udvartartására vonatkozó forrásokban ugyancsak efféle – leginkább a főúri komornyikokéra emlékeztető – szerepben találkozunk a tárnokokkal. Egy esetben Szilágyi Erzsébet *tavarnicájáról* hallunk, aki aligha lehetett más, mint Mátyás király anyjának komornája.¹⁷ Az Ernuszt-féle számadáskönyv alapján II. Ulászló cseh tárnokainak gondjaira bízták a palota bútorzatát,¹⁸ az udvari étkezésle-

12 1280: ÁÚO IX. 270.

13 1285: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Studio et opera Georgii Fejér. Budae 1829–1844. (a továbbiakban CD) V/3. 281. – Egy további példa 1268-ból: CD VII/3. 55. Bár felmerült, hogy a bilaki tárnokokról híradó oklevél hamis (Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Szerk. Szentpétery Imre, Borsa Iván. Budapest 1923–1987. [a továbbiakban RA] 1891. sz.), a hitelességgel szembeni érvek elégtelennek tűnnek, ennek kifejtésére azonban itt most nem nyílik lehetőség.

14 1259: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban DF) 207 054. – Bogizlaus állítólagos tárnokispánsága nem alapozható erre az oklevélre. Vö. *Zsoldos Attila*: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Budapest 2011. (a továbbiakban Archontológia 1000–1301) 245.

15 1298: RA II/4. 211.

16 1283: ÁÚO IX. 380.

17 DL 56 131. Az adatot C. Tóth Norbertnek köszönöm. Lásd C. Tóth Norbert tanulmányát jelen kötetben.

18 Jaroslav tárnok gondoskodott a szekrények tolóreteszeinek megjavításáról, valamint egy nagy kristályüveg Szegedre küldéséről. *Engel, Johann Christian*: Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer I. Halle 1797. 174.

tet,¹⁹ valamint a királyi fegyver- és ruhatárat is.²⁰ Az uralkodó mindennapi használatban lévő ingóságainak gondozása mellett ők felelhetnek a budai palota szomszédságában álló királyi tárházban őrzött kincstárért is – ez utóbbi alatt természetesen nem az ország jövedelmeinek, hanem a király személyes vagyontárgyainak gyűjtőhelyét kell értenünk. A budai királyi tárházat érintő tárnoki szolgálat természetét illetően azonban csupán arra tudunk közvetlen bizonyítékot felmutatni, hogy szükség esetén a tárnokok keresték elő az adományleveleket az ott őrzött királyi könyvekből.²¹

Bonyolultabb eset azé a Bász fia Urka nevű tárnoké, aki IV. Béla lipptói kulcsáraként tűnik fel. Az Esztergom megyében is birtokló Urka és Hontpázmány nembeli Amadé fia István 1269-ben tettek pontot a Bars és Hont vármegyék határán fekvő Vezekényért folytatott vetélkedésük végére. Egyezségük értelmében Urka tíz márka ellenében lemondott a kérdéses földről, az összeg átvételére kitűzött napon azonban nem jelent meg. Maga helyett vejét küldte az esztergomi káptalan elé, mivel abban az időben a király szolgálatában Lipcsén – minden bizonnyal a lipptói Németlipcsén – kellett tartózkodnia. A távollmaradást igazoló királyi levélben Urkát lipptói kulcsárként (*claviger noster de Lyptou*) emlegeti,²² a tranzakcióról oklevelet kiállító esztergomi káptalan pedig minden további nélkül a király tárnokaként (*tawarnicus domini regis*) hivatkozik rá.²³

A lipptói kulcsárként emlegetett Urka tárnok vélhetően az északi országrészben tartózkodó király személye körül teljesített szolgálatot, nyilvánvalóan azokban az esetekben, amikor az uralkodó Liptóba érkezett. E felelősségben alkalmasint osztozott a többi lipptói kulcsárral, akik 1279-ben – afféle szolgálónépként – Hete nevű képviselőjünkkel együtt (*Hete claviger noster de Lypto*) a lipptói Tepla részbirtokosaiként (*terra clavigerorum nostrorum*) bukkannak fel.²⁴ A lipptói kulcsárookra vonatkozó adatok értelmezését azonban nem könnyíti meg, hogy Urka 1256-ban Esztergom megyei birtokosként tűnik fel.²⁵

19 Az ezüstneműt egy ízben Burján tárnok szállította vissza Budára a király tartózkodási helyéről, míg kollégája, Jaroslav a királyi asztalra való abrosz beszerzéséről gondoskodott. Engel, J. C.: Geschichte i. m. 64., 116.

20 Ők tartották tisztán a király páncélját és vadászfegyvereit, míg mások a királyi ruhanemű beszerzésekkel találkoznak velük. Engel, J. C.: Geschichte i. m. 115., 170. Lásd még Főgel József: II. Ulászló udvartartása (1490–1516). Budapest 1913. 72. – Burján királyi tárnok kamarásként (*cubicularius*) is felbukkan a számadáskönyvben. Engel, J. C.: Geschichte i. m. 40., 79., 82.

21 Kubinyi András: A királyi udvar a késő középkori Magyarországon. In: Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században. Szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó. Budapest 2005. 15–16.

22 1269: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I–III. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz, Ludovicus Crescens Dedek. IV. Ad edendum praeparaverunt Gabriel Dreska, Geysa Érszegi, Andreas Hegedűs, Tiburcius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli. Strigoni-Budapestini 1874–1999. (a továbbiakban MES) I. 565.

23 Uo.

24 1279: RA II/2–3. 230.

25 MES I. 441.

Információink alighanem az önállósodás útjára lépett s a magyar királyok által a 13. század második felétől egyre gyakrabban felkeresett Liptó megye szerveződésének folyamatába engednek betekintést. Felmerült az a megoldási lehetőség is, hogy Tepla a mindenkori liptói kulcsár hivatali birtoka lehetett, s ebben az esetben természetesen aligha beszélhetnénk liptói kulcsárnépről.²⁶ Ezt a javaslatot azonban a szolgáltatónépek birtokai esetében megszokott megfogalmazás ('kulcsáraink földje') nem teszi valószínűvé.²⁷ Az ellentmondás akár úgy is feloldható, hogy feltételezzük: Urka a király liptói tartózkodásakor szolgálatot teljesítő helyi kulcsár szolgálónép élére kinevezett udvari tisztségviselő volt. Ő maga ugyanis aligha származhatott a liptói kulcsárok közül. A Garam alsó szakasza mentén fekvő Vezekény és Kural birtokosaként földjei épp ott helyezkedtek el, ahol annak a Mezőpilis nembeli Bás fia Básnak a Garam menti falvai, aki 1270 és 1272 között a szolgagyőri ispáni tisztséget betöltötte.²⁸ Minden alapunk megvan, hogy feltételezzük: az említett Bás fia Bás és Bás fia Urka között rokoni, minden bizonnyal testvéri viszony állt fenn.

Az a lehetőség is megengedhető, hogy Urka tárnok olyan személyes szférát illető szolgálatot látott el, mint amelyet Zsoldos Attila a királynéi kamaramester (*magister camere*) esetében feltételez.²⁹ A kamaramester szinonimájaként használt szekérnagy (*maior plaustrorum*) elnevezés az említett személyes jellegű feladatokat ugyanis az udvar utazásaival kapcsolja össze, ami joggal idézheti fel az északi országgrészbe látogató uralkodó mellett szolgáló liptói kulcsár tevékenységét.³⁰ Sokatmondó e tekintetben az I. Károly uralkodása alatt működő Becsei Imre pályája, aki 1316 és 1322 között hol szekérnagyként, hol pedig tárnoknagyként (*maior tavarnicorum*) bukkan fel az oklevelekben.³¹ E két tisztség azonban mégsem tekinthető azonosnak, mivel a tárnoknagyságot 1323-tól már Magyar Pál gimesi várnagy látta el,³² míg Becsei Imre 1325-ig

26 Kis P.: A királyi szolgálónépi szervezet i. m. 86. 349. j.

27 További érvként említendő a királyi kulcsárok szolgálónép voltára, hogy Teplán 1264-ben királyi népek éltek. CD IV/3. 195., *Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Budapest 1966–1998. IV. 103–104.

28 Wertner Mór: Garam-Mikolai Bás országbíró. Századok 31. (1897) 39–43.

29 Zsoldos Attila: A királyné udvara az Árpád-korban. Századok 136. (2002) 291–292.

30 Talán némi fényt vet Kozma szekérnagy származására, hogy öröklött birtoka abban a Tolna megyei Fonóban feküdt, ahol 1250-ben királynéi népek, 1278 előtt pedig királyi tárnokok is éltek. 1250: Hazai oklt. 17., 1278: ÁÚO IV. 95.

31 Szekérnagyként: 1316: A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. Szerk. Dóry Ferenc, Kammerer Ernő, Lukcsics Pál, Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső. Budapest 1871–1931. (a továbbiakban Zichy) I. 152–153.; 1320: Anjoukori okmánytár. I–VII. Szerk. Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. Budapest 1878–1920. (a továbbiakban AO) I. 591.; 1322: DL 86 947. (Anjou-kori oklevéltár. I–XLVII. Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, B. Halász Éva, Géczy Lajos, Kristó Gyula, Papp Róbert, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Budapest–Szeged 1990–2018. [a továbbiakban Anjou oklt.] VI. 618. sz.). Tárnoknagyként: 1321: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 86 941. (Anjou oklt. VI. 7. sz.).

32 1323: Anjou oklt. VII. 621. sz. Lásd még *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Budapest 1996. (a továbbiakban Archontológia 1301–1457.) I. 472.

továbbra is szekerénagy maradt;³³ a két tisztség tehát különvált, ám szoros kapcsolatukhoz nem fér kétség. A különbség talán abban rejlik, hogy a szekerénagy az udvar utazásai körüli teendőket irányította, míg a tárnoknagy az uralkodó ingóságait gondozó udvari tárnokok testületének élén állt.³⁴

Minden bizonnyal ugyancsak az udvari tárnokok közé kell számítanunk azokat a királyi és királynéi megbízottakat, akik a 13. század második felétől birtokügyek intézőiként képviselték az uralkodót: elsősorban iktatáskor működtek közre,³⁵ de találkozhatunk velük birtokvisszavételek alkalmával,³⁶ majd I. Károly idején, immár hivatalos megnevezésük szerint is a királyi udvar tárnokaiként (*tavarnicus aule nostre*), olyan esetek kivizsgálására is kiküldhették őket, mint amilyen a veszprémi püspökség megkárosítása volt.³⁷ A *homo regiusként* feltűnő tárnokokat azonban nem mindenki tekinti udvari tárnokoknak: Kis Péter szerint a kondicionárius tárnoknép kötelékébe tartoztak, s birtokügyekkel kapcsolatos teendőikre csak a tatárjárás után tehettek szert, amikor az újjászervezett szolgálónépek bizonyos archaikus szolgáltatásait korszerűbb feladatok váltották fel.³⁸ Kérdés azonban, hogy az említett feladatkör mennyire tekinthető rendszerszintű változás eredményének, tudniillik annak, hogy a gazdasági és társadalmi átalakulás következtében jelentőségüket veszítő tárnokokat, lovászokat és másokat testületileg efféle feladatokra kötelezték volna. Két eset – az említett Bakator királyi tárnoké és III. András Péter nevű *familiaris* lovászáé – inkább azt sugallja, hogy a királyi emberként eljáró tárnokok és lovászok az uralkodó közvetlen közelében, a királyi udvarban működtek,³⁹ s így feltételezhető, hogy alkalmi megbízásokat e közelségnek köszönhettek.

Véleményünk szerint ugyancsak udvari tárnokoknak kell tekintenünk annak a két esetnek a főszereplőit, amelyekben a vizsgált személyek vélhetően királyi, illetve királynéi adószedőként – minden bizonnyal az uralkodói

33 1324: DL 86 963. (Anjou oklt. VIII. 194. sz.); 1325: DL 87 000. (Anjou oklt. IX. 381. sz.). Lásd még Archontológia 1301–1457. I. 471.

34 A tárnokok és a tárnoknagy lehetséges kapcsolatára lásd *Kis P.: A királyi szolgálónépi szervezet i. m. 85.* – A szekerészek és tárnokok közötti kapcsolatra utal egy 1424. évi oklevél is, ahol a *domus plaustralis* kifejezés egyértelműen tárház értelemben bukkan fel. Zsigmond-kori Oklevéltár. XI. Közzéteszi Neumann Tibor, C. Tóth Norbert. Budapest 2008. 150.

35 1267: RA II/1. 34–35., 1278: CD V/2. 449., 1280: CD V/3. 89., datálásához lásd RA 3083. sz.; 1282: Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Zsoldos Attila. Budapest 2008. (a továbbiakban RD) 126.; 1283: ÁÚO IX. 380.; 1283: RD 131.; 1272–1290: ÁÚO IX. 195. A királyi aula tárnokaiként: 1325: Anjou oklt. IX. 273. sz.; 1345: MES III. 569–570.; 1346: Anjou oklt. XXX. 207. sz.

36 1286: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Sclavoniae et Dalmatiae. I–XVIII.* Ed. Tadija Smičiklas. Zagreb 1904–1934. (a továbbiakban CDCr) VI. 575.

37 1318: Anjou oklt. V. 23., 32. sz. – 1333-ban a zágrábi káptalan összes birtokának határjárásában kellett részt vennie Jakab udvari ifjúnak és tárnoknak. Anjou oklt. XVII. 282. sz. – 1337-ben a töttösgamási hercegi népek számbavételére küldték ki Péter udvari tárnokot. Anjou oklt. XXI. 268. sz.

38 *Kis P.: A királyi szolgálónépi szervezet i. m. 114.*

39 1300: HO VII. 297.

birtokok terményadójának beszedőiként – jártak el. Valamikor 1280 előtt a valkói Marcell fia Miklós két királyi tárnokot fosztott ki megközelítőleg kétszáz márka kárt okozva az uralkodónak.⁴⁰ Elképzelhető, hogy az elrabolt javak adó címén kerültek a tárnokokhoz, ám a király szolgálatában eljáró megbízottak más módon is szert tehettek rá. Egy másik hírhedtté vált esetben Izabella királyné két tárnokot küldött Fejér vármegyébe, hogy beszédjék a neki járó élelmiszeradót (*ad exigenda victualia*), ám Domokos egykori visegrádi várnagy Ladány faluban fogságba ejtette, majd kegyetlenül megkínozta és megölte őket.⁴¹ Kérdéses, hogy vajon milyen gyakran bízták meg a tárnokokat a terményadók behajtásával;⁴² valószínűnek tűnik, hogy az említett esetek az iktatások és birtok-felülvizsgálatok céljára kiküldött udvari tárnokok alkalmi megbízásaival állíthatók párhuzamba. A 13. század második felében még a királyi *domus*,⁴³ majd az Anjou-korban már az *aula* tárnokaiként emlegetett udvari tárnokok tehát éppúgy a királyi akarat végrehajtói voltak, mint az Anjouk udvari ifjai (*aule regis iuvenis*) – a különbség minden bizonnyal az udvari tárnokok alacsonyabb társadalmi állásában és a király személye körüli tényleges teendők meglétében keresendő.⁴⁴

A kondicionárius tárnokok

A tárnokokat említő legelső dokumentum, I. Béla király 1061-ben kelt szekszárdi alapítólevelének 14. századi átiratokban fennmaradt interpolált töredéke bizonyosan a királyi szolgálónép kötelékébe tartozó tárnokokra vonatkozik. A szóban forgó oklevél a szekszárdi apátságnak adományozott, Kalocsa szomszédságában fekvő halomi királyi udvarház uradalmának határait és falvait írja le. Az utóbbiak között tűnik fel Csorna, ahol a király kétekenyi földet saját tálhordó tárnokainak (*tavarnici baccinia regis ferentes*) tartott fenn.⁴⁵

40 1280: HO VI. 317.

41 Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523). Kiadásra előkészítette Kredics László, szerk. Hermann István. Veszprém 2007. 86.

42 Kis Péter szerint a királynéi oklevélben szereplő *dicatores et exactores victualium* nem a két tárnokra vonatkozik, hanem a velük együtt fogságba esett és megölt rendes adószedőkre. *Kis P.: A királyi szolgálónépi szervezet* i. m. 100.

43 A királynéi udvar kettős szerkezete esetében Zsoldos Attila meggyőzően mutatta ki, hogy míg a *curia* a bárók szintjét jelentette, addig a *domus* a királynék mindennapjainak keretét adó személyes udvartartásra vonatkozott. *Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában.* Budapest 2005. 121–123. – Ugyanezt állíthatjuk a királyi *domusról* is.

44 Az Anjou-kor udvari nemességéről és az udvari ifjakról lásd *Engel Pál: Társadalom és politikai struktúra az Anjou-kori Magyarországon.* In: *Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* Válogatta, szerk., a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Budapest 2003. 312–316.

45 1061: *Diplomata Hungariae Antiquissima* I. Ed. Georgius Györffy. Budapestini 1992. (a továbbiakban DHA) 168.

A töredék szövegének terminológiája hol 11., hol 13. századi sajátosságokat mutat, így a királyi tálhordó tárnokokra történő hivatkozást nem feltétlenül köthetjük a Szent István uralkodását követő évtizedekhez. A szóban forgó szerkezet annyit azonban félreérthetetlenül elárul, hogy legkésőbb a 13. században a tálhordókat a tárnokok egyik típusának tekintették. A tárnoknépek szolgálatának természetére vonatkozóan a településtörténet forrásaitól remélhetünk további felvilágosítást. Az alábbiakban olyan falvakat veszünk számba, ahol az a gyanú merülhet fel, hogy az ott lakó tárnokok más megnevezés alatt bukkannak fel.

Ilyen eset a Balaton-parti Lovasé. Amikor Izabella királyné 1290-ben lovaszmesterének, Mikó fia Mikónak adományozta, a települést a királynéi tárnokok falujaként említik.⁴⁶ Az adományos nemzetségének a 14. század első éveiben magva szakadt,⁴⁷ így a birtok minden bizonnyal ismét az uralkodócsalád kezére került. Lovas királyi népeit 1357-ben említik legközelebb, amikor földjüket I. Lajos király Rátóti László barsi ispánnak és testvérének, Jánosnak adományozta.⁴⁸ A király ekkor udvarnokai és *lectisternarius*ai birtokaként hivatkozott az eladományozott területre, amelynek királyi mivoltát a fehérvári káptalan vizsgálatának kellett tisztáznia. A káptalan által ártírt királyi parancslevélben a titokzatos szolgálonép neve *lectisternius*.⁴⁹ A király a magánkézre kerülő föld lakóit mentesítette az udvarnoki és *lectisternusi* szolgálat alól (*a condicione et servitute wdvarnicatus et lectisternatus*).⁵⁰ Ha az Árpád-kori királynéi és az Anjou-kori királyi adományok ugyanarra a lovasi földre vonatkoznak – amint az fölöttébb valószínűnek tűnik –, akkor joggal sejthetünk a tárnokok és a *lectisternusok/lectisterniusok/lectisternariusok* között valamiféle kapcsolatot. Az utóbbi szolgáltatót illetően – amely egyedül itt bukkan fel középkori latinságunkban – két magyarázat merült fel: Kumorovitz Bernát ágykésztőnek, Györffy György szállásadó szolgának fordította a szóban forgó kifejezést.⁵¹ Az ókori latinságból ismert *lectisternium* egy római engesztelő ünnep neve volt, amelynek központi szertartása az ágyra és párnákra fektetett istenszobrok megvendégelése volt.⁵² A királyi adománylevelet fogalmazó kancelláriai alkalmazott szokatlan megfogalmazása azonban talán mégsem az antik műveltség lenyomata. A *lectisternia* ugyanis a hazai latinságban ágyneműt jelent;⁵³ a királyi *lectisternariusok* tehát leginkább a királyi ágynemű gondozásával kapcsolatos feladataikról nyerhették nevüket. Az oklevél

46 1290: Hazai okl. 122.

47 Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. III/1. Budapest 1901. 56–57.

48 1357. szept. 28.: DF 200 940. Veszprémi regeszták (1301–1387). Összeállította Kumorovitz L. Bernát. Budapest 1953. (a továbbiakban Veszpr. Reg.) 480. sz.

49 1357. szept. 28.: DF 200 938. (Veszpr. Reg. 481. sz.).

50 1357. szept. 28.: DF 200 940. (Veszpr. Reg. 480. sz.).

51 Györffy Gy.: Az Árpád-kori szolgálonépek i. m. 291.

52 Ókori Lexikon. I. Szerk. Pecz Vilmos. Budapest 1902. 1073–1074.

53 A magyarországi középkori latinság szótára. I–VI., I. pótkötet. Szerk. Boronkai Iván, Szovák Kornél. Budapest 1987–2017. (a továbbiakban MKLSZ) VI. 68.

fogalmazója talán a királyi magánszférában – így az uralkodó hálókamrájában – tevékenykedő belső szolgákat, a király személyes ingóságait kezelő lakájokat érthette a kifejezés alatt. Ha az említett kondicionárius népet valóban tárnokoknak tekintették, akkor kézzelfogható bizonyítékkal rendelkezhetnénk a rokon szerepben feltűnő udvari tárnokok és a tárnok szolgálónép funkcionális összetartozására, s egyben a tárnokság eredeti lényegére nézve.

Régi felvetése az Árpád-kori társadalomtörténet-írásnak, hogy a pannonhalmi apátság birtokaira vonatkozó oklevelek szókincsében felbukkanó *cubicularius* kifejezés, amelyet Solymosi László legutóbb „belső szolgaként” fordított,⁵⁴ valójában a tárnokokat jelöli. A tatárjárás előtt készült Albeusféle összeírás szerint az apátság kutasi birtokán élő *cubicularius*ok szolgálata megegyezett a nyalkai (himódi) *cubicularius*okéval. A nyalkai szolgálónépek között azonban nem találkozzunk e szolgálónép képviselőivel.⁵⁵ Bár a nyalkai birtokon számos foglalkozás szerint csoportosított szolgáló élt (lovasszolgák és szolgák, udvarnokok, szakácsok, szűcsök, esztergályosok, ruhamosók, tárnokok, hirdető, pékek, vargák, mézsörkésztők, kovácsok, ácsok), Erdélyi László egyedül a tárnokokkal vélte azonosíthatónak a *cubicularius*okat.⁵⁶

Erdélyi véleménye gyors elfogadásra talált,⁵⁷ s aligha kételkedhetünk abban, hogy valóban igaza volt. Köztudott, hogy a tárnokmester (*magister tavarnicorum*) elnevezés 13. század eleji megszilárdulásáig legtöbbször kamarásként (*camerarius*) tűnik fel az oklevelekben. Ismeretes az is, hogy 1198-ban Imre király kormányzatának egyik kulcsfiguráját, Ják nembeli Mikát a *cubicularius*ok mestereként (*magister cubiculariorum*) emlegetik, amely jó okkal tekinthető a tárnokmester elnevezés előzményének, s így a királyi *cubicularius*ok és tárnokok közti azonosság bizonyítékának.⁵⁸ Nem közismert azonban, hogy a királyi szolgálónépi szervezet kötelékébe tartozó tárnok- és *cubicularius*népek azonosságára nézve is felmutatható bizonyíték – igaz, csak két esetben.

A zabori apátság birtokairól készült 1113. évi összeírás eredeti példányát ma is a nyitrai káptalan levéltárában őrzik. A Kálmán király által megerősített dokumentum előbb a monostor Vág, majd Nyitra mentén fekvő földjeit és azok határait sorolja fel.⁵⁹ Utolsóként – a zaboralji birtokok után – egy bizonyos *Staul* nevű faluról ejt szót az oklevél, amelyet a dokumentum magyarázóígy Nyitra szomszédságában található, az összeírás által korábban már

54 Solymosi L.: A földesúri járadékok i. m. 43. 72. j. – Általában kamarásként fordítják, lásd MKLSZ II. 430.

55 A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. I–XII. Szerk. Erdélyi László, Sörös Pongrác. Budapest 1902–1916. (a továbbiakban PRT) I. 773., 786.

56 Erdélyi László: Egyházi földesúr és szolgálói a középkorban. Budapest 1907. 10. 1. j.

57 Hóman Bálint: Daróc. Magyar Nyelv 16. (1920) 119.

58 Archontológia 1000–1301. 61–62.

59 1113: DHA I. 391–396.

megemlített istállóval (*stabulum equorum*) hoztak összefüggésbe.⁶⁰ A falunak csak harmadrészét bírta az apátság; a másik két rész Kozma *comes*, illetve *cubicularius*ok és várnépek (*suburbani*) birtokában volt. Nyitra városa mellett a későbbi évszázadokban sem bukkan fel a szóban forgó helynév, ismeretes azonban egy *Staul* nevű település a Dudvág jobb partján, közvetlenül az apátság Pozsony megyei birtoktestének szomszédságában. A 14. századtól Al- és Felistálként emlegetett csallóközi helységek lakosai a 13. században tárnokok voltak.⁶¹ Aligha vonható kétségbe tehát a két *Staul* azonossága, s jó okkal állítható, hogy a 13. századi istáli tárnokok a Kálmán kori *cubicularius*ok leszármazottai voltak. Hogy Istált az 1113. évi összeírás legvégén találjuk, s határai nincsenek leírva, talán az magyarázhatja, hogy a zabori szerzetesek itt csak részbirtokosok voltak.

A csallóközi Istálon kívül még egy településről tudunk, ahol királyi *cubicularius*ok éltek: a Káli-medencében található Kapolcs.⁶² Az itt élő királyi *cubicularius*okkal kapcsolatban két körülmény érdemel figyelmet. 1214-ben a falu lakói – királyi *cubicularius*ok, hercegi tálhordók és más hercegi szolgálók, illetve a pannonhalmi apátság jobbágyai – túladtak közös földjeik egyikén és erdejükön. Az eladók között találjuk Seraphin királyi *cubiculariust* is, aki aligha lehet más, mint az 1237-ben felbukkanó Seraphin királyi tárnok, egy kapolcsi malom tulajdonosa.⁶³ Kétségtelennek tűnik tehát, hogy a *cubiculariust* és a *tavarnicust* a királyi szolgálónépek esetében is egymás megfelelőinek kell tekintenünk. Jellemző, hogy mindkét eset korai okleveleinkben bukkan fel; a *cubicularius*ok éppen akkor tűnnek el forrásainkból, amikor a királyi udvarból eltűnik a *cubicularius*ok mestere és feltűnik a tárnokok mestere. Ismeretes, hogy a köznyelvi eredetű foglalkozást jelölő latin szavak jobbra rendeztek klasszikus latin szinonimával is.⁶⁴ Esetünkben tehát az történt, hogy a vulgáris eredetű szó a 13. század elején kiszorította a klasszikus latin változatot.

A másik figyelemre méltó jelenség az, hogy Kapolcs egy részének lakói 1237-ben királyi tálhordókként (*bacciferos regis*) tűnnek fel.⁶⁵ Joggal gondolhatnánk arra, hogy itt az 1214. évi adásvételnél szereplő hercegi tálhordók utódairól van szó, akik IV. Béla megkoronázása után királyi szolgálatba emelkedhettek. A szekszárdi apátság már idézett, 1061-re keltezett, tálhordó tárnokokat említő oklevele alapján azonban feltételezhető az is, hogy az 1237-ben előforduló királyi tálhordókat a királyi tárnokok közé számították. Akárhogy is, a kétféle szolgálat szorosan összefüggött egymással. Ezt igazolja az az eset

60 Csánki Dezső: Alistál, Felistál. Magyar Nyelv 1. (1905) 125.; Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I–II. Ed. Richard Marsina. Bratislavae 1971–1987. (a továbbiakban CDES) I. 423.; Györffy Gy.: Történeti földrajz i. m. IV. 461. – Györffy a *cubiculariust* ezen a helyen szállásadó szolgának fordította.

61 Csánki D.: Alistál, Felistál i. m. 123.

62 1214: HO V. 6.

63 1237: PRT II. 554–556.

64 Hóman B.: Darócz i. m. 119.

65 1237: RA I. 519.

is, amikor királyi *dapiferek* és királyi tárnokok közösen tettek szert birtokadományra a Fejér megyei Szántón IV. László jóvoltából.⁶⁶ A *dapifer* kifejezés talán megfeleltethető a közel azonos jelentést hordozó *bacciferrel*, az azonban kétségtelen, hogy mindkét szolgálatnak az udvari étkezéseknél jutott szerep. A *dapifer* azonban aligha lehet a tárnok szó szinonimája, az említett adomány ugyanis megkülönbözteti a két szolgálonépet, bár a felsorolt személyekről nem derül ki, hogy ki melyik csoportba tartozik. Annál azonban feltétlenül többről van szó, mint azokban a gyakori esetekben, amikor egy-egy településen több szolgálonép képviselői éltek. A közös birtokot szerző királyi *dapiferek* és tárnokok sorsa szorosan összefonódott – talán egy rokonsághoz tartoztak –, ami alátámasztani látszik a szekszárdi alapítólevél töredékének tanúságát: a *bacciferek*hez hasonlóan az udvari étkezések lebonyolításában szerepet kapó *dapiferek* szolgálatát is a tárnoki feladatok egyik formájának tekinthetjük. A közös szerzemény egyébiránt eredetileg várföld volt, korábban tehát nem tartozott a szolgálonépi szervezethez; a birtokosok származása után azonban még a 14. században is *possessio tavarnicalis*ként tartották számon.

A tárnokok és tálhordók közötti szoros kapcsolatra világít rá a váradi jegyzőkönyv egyik 1219. évi esete is.⁶⁷ A királyi tálhordók és a szervezetük élén álló tálhordóispán között támadt perben – amelynek tárgya az utóbbi által támasztott mértéktelen adókövetelés volt – ugyanis a tárnokmester ítélkezett. Megkockáztatható tehát, hogy a tálhordóispán érintettsége esetén a tárnokmester számított a királyi *bacciferek* bírói fórumának – miközben a tárnokmester szerepét akár az is magyarázhatja, hogy a felek közötti viszály adóügyben tört ki. Távolról sem perdöntő, de mégis megfontolandó körülmény a tálhordó- és a tárnokispán szoros kapcsolatára nézve, hogy Zsidó (Bainai) Imre fia Mihály, aki 1284-ben tálhordó- és lovászipánként tűnik fel, 1297-ben a tárnokispáni tisztséget töltötte be.⁶⁸ Az említett két esztendőben felbukkanó tisztségek egyébiránt utoljára bukkannak fel történelmünkben,

66 1285: HO VIII. 271. – Kézenfekvő lehetőségnek tűnik, hogy a birtokszerzők a Szántóval határos tárnokfalú, Csóka (Bilak) lakosai voltak. Lásd CD VII/3. 55. – A *dapifer* szolgálonépi elnevezésre – az étkefogó- vagy asztalnokmester udvari méltóság latin nevén (magister *dapiferorum*) túl – még egy adat ismert, 1272: Hazai okl. 62.

67 1219: Regestrum Varadinense exanimus ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis a 1550 illustratum. Ed. Joannes Karácsonyi, Samuel Borovszky. Budapest 1903. 225–226. (a továbbiakban Váradi Regestrum) 198. (83.) sz.

68 1284: ÁÚO IX. 380.; 1297: ÁÚO X. 4., keltezéséhez lásd RA 4148. sz. – IV. László 1273. évre keltezett oklevele (HO VI. 190.), amely Mihályt tálhordó- és lovászmesterként említi, egyértelműen hamis. Az adományban szereplő Komárom megyei Vasi és Zelebeg csak fokozatosan: 1284-ben és 1289-ben kerültek Mihály és rokonsága birtokába (ÁÚO IX. 380., 494.). Az 1273. évi hamisítvány lényege éppen az, hogy a mintának tekintett 1284. évi oklevéllel ellentétben a birtokszerzők között nem említi Mihály testvéreit, így Benedeket sem. Ez szolgáltatót jogalapot arra, hogy 1379-ben Benedek leszármazottait kizárják az örökösödésből, s így Vasi a hozzá tartozó révvel együtt annak a Kolos fia Jakab allovászmesternek a birtokába kerüljön, akit Mihály unokája, Zsidó János fia László 1372-ben testvérvé fogadott. DL 42 129. – Mivel a hamis oklevél egy 1323. évi átírásban maradt fenn, így a család két ága közötti vetélkedés már a 14. század első felében indokolhatta a hamisítvány elkészítését – némi

amely önmagában is jelzi, hogy az udvari jellegű szolgálattal tartozó királyi népek szervezete ekkor már a felbomlás előrehaladott állapotában volt – talán megkockáztatható a feltevés, hogy az Árpád-kor utolsó évtizedeiben célszerűnek tűnhetett az udvari szolgálónépek szervezeteit egyetlen ispán, a tárnok-ispán alatt egyesíteni, hogy aztán a 14. században a tisztség végleg elenyésszék.⁶⁹

Az ímént olyan támpontokat ismerhettünk meg, amelyek közelebb vihetnek a kondicionárius tárnokok speciális szolgálatának megfejtéséhez. Az első esetben tálhordókként tűntek fel, ami arra a szerepre utal, amelyet egy csoportjuk a királyi udvar étkezéseinek megszervezésében játszott. Máskor a *cubicularius*okkal azonosítják őket az egykorú források, ami éppen úgy az uralkodó környezetében végzett belső teendőkre utal, mint a jó eséllyel ugyancsak tárnoknak tekintett *lectisternarius*ok általunk valószínűsített szolgálata. Aligha gondolhatjuk persze, hogy a tárnoknépek közül mindenkinek jutott szerep a királyi udvarban. A 13. századtól adatolható udvari tárnokokkal ellentétben a korai Árpád-kor kondicionárius tárnokainak tömegei nem tartózkodtak szüntelenül az uralkodó házában, ám az is valószínűtlen, hogy valamiféle rend szerint váltották volna egymást az udvari szolgálatban, amint az az egyházi birtokok szolgálónépei esetében néhol kimutatható. A tárnoknép speciális szolgálata véleményünk szerint elválaszthatatlan a király és kísérete vándorló életmódjától; olyan szolgálónépről van tehát szó, amely helyben várta az utazó udvar érkezését, s lakóhelye közelében tartozott feladatát elvégezni. E vélekedésünket a fentiekén túl elsősorban az alábbi megfontolások támasztják alá.

Közismert, hogy az Árpád-kori uralkodói szolgálónépek kutatásában milyen jelentős szerepet kapott a településtörténet. Míg a korai okleveles források hiánya miatt Lengyelországban és Csehországban a szolgálónépi szervezetek rekonstrukciójához egyedül a térképre vetített helynevekből állhat össze a rendszer forrásbázisa, a magyarországi forrásadottságok lehetővé teszik azt is, hogy a településnevek mellett a szolgálónépek lakóhelyéről hírt adó okleveles anyagot is bevonjuk vizsgálatunkba. Meglepő, hogy a kérdést településtörténeti összefüggésben feldolgozó szerzők, Heckenast Gusztáv és Györfly György nem ábrázolták térképen azokat a helyeket, ahol egy-egy királyi szolgálónép jelenléte valóban kimutatható. A szolgálónépi szervezetek 10–11. századi létrejöttére vonatkozó következtetések levonásához minden bizonnyal elegendőnek látszott a valóban tekintélyes számú helynév értékelése. Ha azonban összevetjük a szolgálónépi nevet viselő 18 Kárpát-medencei Tárnok falu mennyiségét az oklevelekben feltűnő 55 királyi és királynéi tárnokok által lakott település számával, nyilvánvalóvá válik, hogy még rejlenek lehetőségek a szolgálónépi szervezet kutatásában.

gyanakvásra ad okot azonban e tekintetben, hogy I. Károly kifogástalanul 1323-ra illő eredeti oklevelének dátumában 1333 szerepel. Anjou okl. XVII. 144b. sz.

69 A királynéi népek egységesüléséről, illetve ispánjaik eltűnéséről a 14. század elején lásd Zsoldos A.: Az Árpádok és asszonyaik i. m. 76–77.

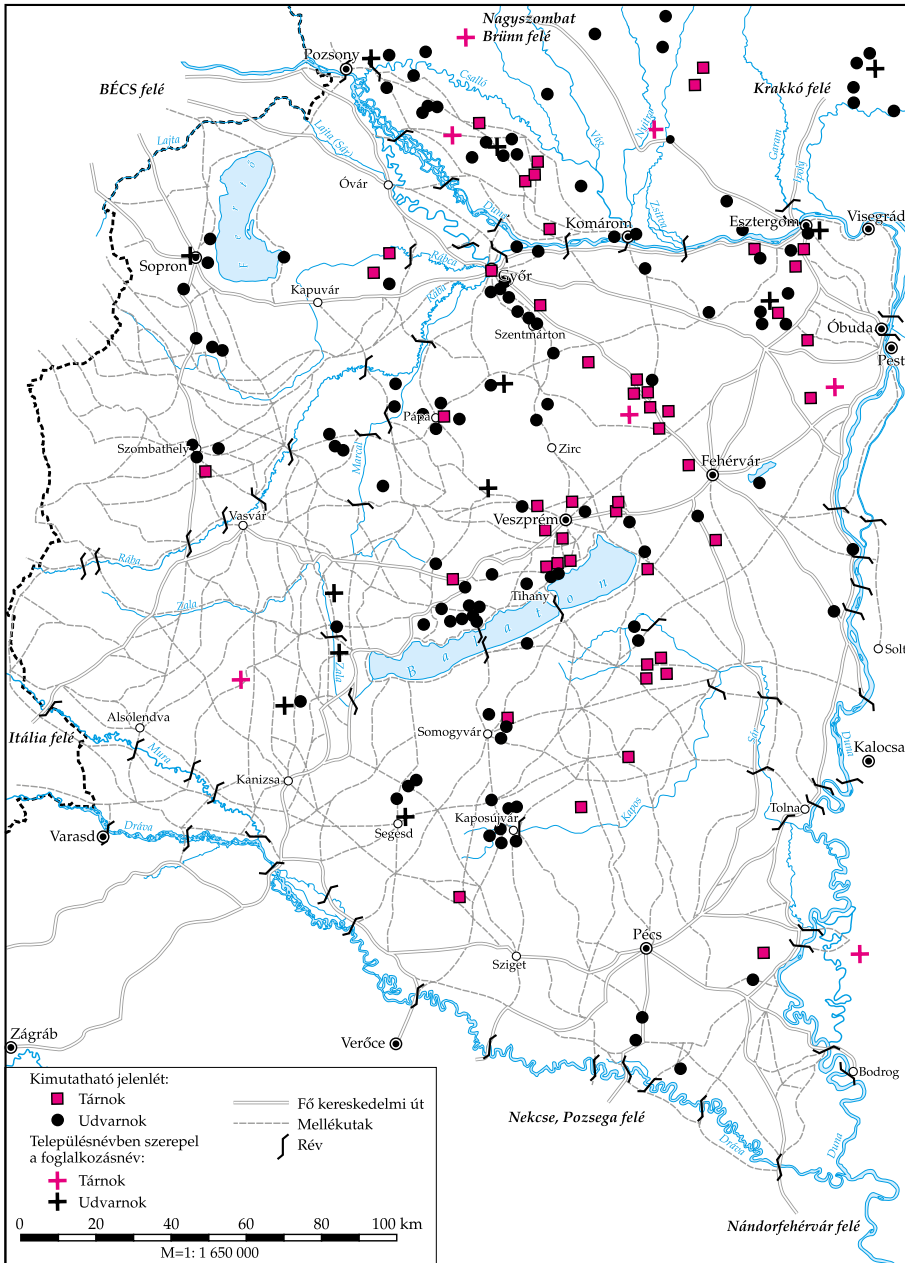
Nem vitás, hogy a kondicionárius tárnokok speciális szolgálatának lényege nem a kézműves vagy a mezőgazdasági termelés volt. Nem indokolatlan tehát összehasonlítani a tárnokok által lakott települések számát a többi udvari jellegű szolgáltatást teljesítő kondicionárius (szakácsok, pohárnokok, csőszök, lovászok) falvainak számával. A tárnokfalvak kiugróan magas száma rögtön szembetűnik, összevetésképpen szakácsokat 12, pohárnokokat 14, csőszöket 26, lovászokat 15 helyen említene. További 6 helyen éltek tálhordók (*bacciferek*), akikről fentebb megállapítottuk, hogy a tárnoki szolgálat egyik formáját végezték. Ha az utóbbiakat nem is számoljuk ide, a tárnokok által benépesített 55 település száma még így is magasan kiugrik a mezőnyből; számukat csak a termelőmunkára fogott udvarnokok falvainak 140 feletti mennyisége haladja meg.

A második szembetűnő jelenség a tárnokok lakta települések területi eloszlása: lakóhelyeik a Mecsek és a Duna között a Dunántúl középső harmadában, valamint a Dunától északra és északnyugatra, Pozsony, Nyitra és Bars megyék területén koncentrálnak. (Lásd 1. térkép.) Falvaikat hiába keressük Szlavóniában, Erdélyben, valamint az északi és északkeleti országrész hatalmas erdőispánságainak területén.⁷⁰ (Lásd 2. térkép.) Az ok nyilvánvaló: e vidékek benépesülése akkor gyorsult fel, amikor az archaikus gazdasági berendezkedést képviselő szolgálónépi szervezet felbomlása már jócskán előrehaladt.

A Dunától keletre mindössze 7 tárnokok lakta település emlékét őrizték meg okleveleink. Csekély számuk ellenére e falvak jelentősége kiemelkedő: 4 említés ugyanis még a tatárjárás előtti időszakból származik. Még tanulságosabb, ha az említett 4 falut a királyság nyugati felében 1241 előtt felbukkanó 6 tárnokfaluvál mérjük össze. Mint látható, a tatárjárás előtt közel annyi adattal rendelkezünk keletről (Bihar, Bodrog, Borsod és Zaránd megyék, illetve Fejér megye Dunán inneni területéről), mint nyugatról. Ez az arány azonban 1241 után a nyugati megyék javára tolódik el, méghozzá radikális módon (42:3). Feltételezhetjük tehát, hogy a tárnoki szervezet a keleti országrész bizonyos részein – a legfontosabb szárazföldi és vízi utak közelében – ugyancsak sűrű lehetett, egészen addig, amíg a mongol megszállás végérvényesen el nem söpörte az itteni szolgálónépi szervezeteket. Ez azért is tűnik kézenfekvőnek, mivel krónikáink szerint királyaink előszeretettel tartózkodtak a keleti országrészben a 11–12. század folyamán,⁷¹ s a nyugat-európai *hospeseket* is ez a

70 A lipitói kulcsárnép intézménye – ha valóban szolgáltatónépről van szó – minden bizonnyal későbbi fejlemény a többi kondicionárius nép megszervezésénél.

71 *Kumorovitz L. Bernát*: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. Tanulmányok Budapest múltjából 18. (1971) 12–18.; *Veres Kristóf György*: A magyar királyok itineráns életmódja a XI–XII. században. Fons 21. (2014) 370–371. – A 14. századi krónikakompozíció 11–12. századra vonatkozó részletes híradásaiban felbukkanó királyi tartózkodási helyek közül hat a Dunától keletre található (Csanád, Bodrog, Tiszavárkony, Várad, Eger, Arad). Mivel ez az ismert esetek csaknem fele, így aligha kételkedhetünk abban, hogy a magyar királyok a korai időben is gyakran felkeresték országuk keleti területeit. Ezt a vidéket sem kell tehát teljes egészében kizárnunk az Árpádok magterületei közül. Veres Kristóf kiindulópontja



1. térkép. Tárnokok és udvarnokok a Dunántúlon

terület vonzotta leginkább, köszönhetően a Bizánc és Kijev felé irányuló vi-rágzó külkereskedelemnek.⁷² Nem kétséges, hogy a királyi udvart kiszolgáló tárnoki szervezet jelenléte éppannyira indokolt volt a királyság keleti felében, mint a Dunától nyugatra.

Az ország nyugati régióján belül tapasztalható eltérő arányokat már alig-ha tudjuk a tatárjárás pusztító hatásával magyarázni. Nem hivatkozhatunk a forrásadottságok mostohaságára sem, amikor arra keressük a választ, hogy a tárnokok miért hiányoznak a nyugati határsávból és Délnyugat-Magyar-oroszágról. A hiányra nem könnyű kielégítő magyarázatot találni: feltételez-hetjük talán, hogy a korai időkben a királyi udvar jobbra a Bécs, Pozsony és Sopron felé futó utakon közelíthette meg a nyugati határszélt, így az ellátá-sukra kirendelt tárnokszemélyzetet is erre a területre telepítették. Korántsem igaz ez a megállapítás a termelőmunkára fogott udvarnokokra, akikkel Sop-ron, Vas és Baranya megyékben is gyakran találkozunk, márpedig e megyék-ben tárnokokat – a fútak menti egy-egy kivételtől eltekintve – hiába is kere-sünk. Hasonló a helyzet Nógrádban és Hontban, ahonnan számos udvarnok-településről maradt fenn híradás, tárnokfaluról azonban egyről sem. Ez a tény azt a véleményünket látszik alátámasztani, hogy a tárnokok jellemzően nem a királyi és királynéi udvarnokszervezet központjaiba szállított természetbeni javak őrzői voltak. Ha ugyanis így lett volna, akkor az udvarnokok és tárnok-kok elterjedésének épp annyira fednie kellene egymást az említett megyék-ben, mint a Dunántúl középső sávjában.

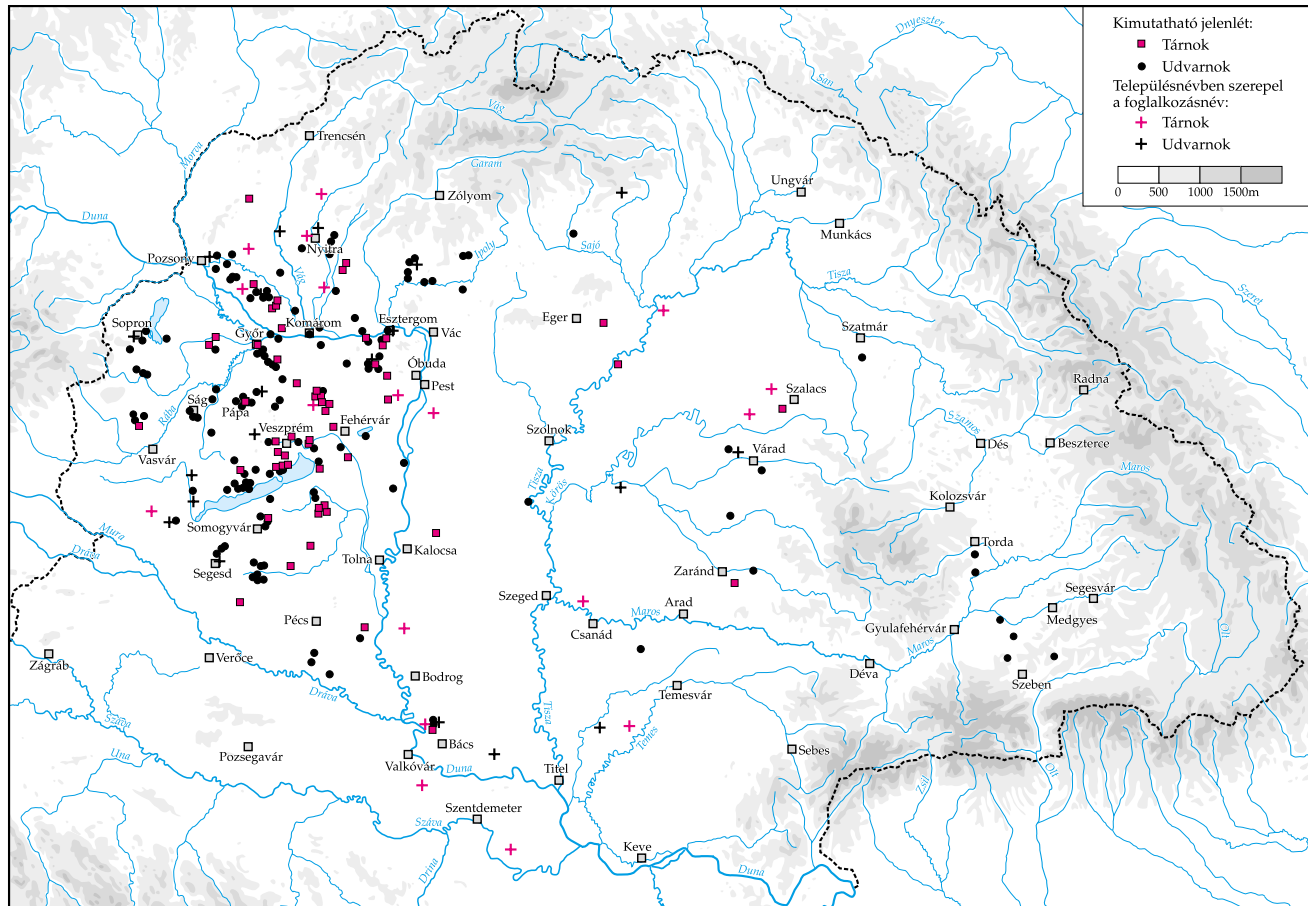
Aligha lehet meglepő a tárnokfalvak feltűnése olyan központok körül, mint Esztergom⁷³ vagy Veszprém.⁷⁴ Az utóbbit éppenséggel a királynéi tárnok-

az a jogos feltételezés, hogy a királyi pecséttel megerősített korai magánoklevelek olyan birtokokra vonatkoznak, amelyeknek közel kellett esniük a királyi udvar útvonalához, a rendelkező személyek ugyanis minden bizonnyal akkor kérték meg az uralkodót a dokumentumok hitelesítésére, amikor az elérhető távolságban tartózkodott. Az általa idézett tizenöt 11–12. századi magánoklevél alapján a szerző arra a következtetésre jutott, hogy a királyi udvar eleinte azon a területen vándorolt, amelynek déli határa a Mecsek, az északi és keleti a Duna, a délnyugati a Rába, a délkeleti pedig a Mura és a Dráva folyók voltak. (*Veres K. Gy.: A magyar királyok i. m. 366–367.*) A logikus következtetés érvényét csupán az oklevelek csekély száma, illetve fennmaradásuk helyszíne kezdi ki. A dokumentumok túlnyomó többsége ugyanis a legszerencsésebb forrásadottságú intézmények levéltárában maradt fenn: 7 Pannonhalmán, 4 a veszprémi püspökség és a káptalan levéltárában, 2 – Garamszentbenedek részére szóló – pedig Esztergomban. Aligha gondolhatjuk, hogy csak e 3 intézmény részére tettek adományt magánszemélyek a 11–12. században; indokolt lett volna tehát számolni a források aránytalan fennmaradásának torzító hatásával.

72 *Zsoldos Attila: Az Árpádok és alattvalóik.* Debrecen 1997. 27.

73 Nyír (1249): MES I. 379.; Csolnok (1270): Budapest történetének okleveles emlékei I. (1148–1301). Csánky Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. Budapest 1936. (a továbbiakban BTOE I.) 113.; Ráb (1279): MES II. 116.

74 Gyipolt (1238): Hazai oklt. 7. (azonosításához lásd *Solymosi László: Transzfixum – oklevélritkaság a XIII. századból.* In: *Uő: Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban.* Budapest 2006. 153–154.); Vámos (1266): CD IV/3. 346.; Jutas (1274): ÁÚO IX. 100.; Fajsz (1275): HO V. 52. Valamivel távolabb, a várost körülvevő 10–15 kilométer hosszú sugarú körbe esik még Káloz és



2. térkép. Tárnokok és udvarnokok a Magyar Királyság területén

kok településeinek valóságos gyűrűje veszi körül. A veszprémi székesegyház és a királynéi intézmény közti szoros kapcsolat alighanem meggyőző magyarázatot kínál a jelenségre. Mivel jó okunk van azt feltételezni, hogy a magyar királynék a 13. század második felében ritkán hagyták el a Buda–Esztergom–Fehérvár sarokpontok által kijelölt *medium regni* területét,⁷⁵ így kézenfekvőnek tűnik az a következtetés, hogy a királynéi tárnokok Veszprém környéki falvai a korai Árpád-korban létesültek. A magyar uralkodók hitvesei ekkoriban minden bizonnyal gyakrabban időztek szakrális központjukban, Veszprémben, ahol a Gizella királyné által alapított székesegyházban állt a királynéi trónszék (*sedes reginalis*) is.⁷⁶

A harmadik korai Árpád-kori központ, Székesfehérvár közelében – a várostól mintegy tíz kilométerre – csupán egy tárnokfalut találunk.⁷⁷ A hiányra talán az a feltevés kínálhat magyarázatot, hogy a tárnoki feladatot ellátó királyi népek többsége a városban élhetett, s mire rájuk vonatkozó adataink sűrűsödhetnének a 13. században, már régen a város polgárságába olvadhattak, miként az a győri tárnokokkal is történt.⁷⁸ Az a lehetőség is megfontolásra érdemes azonban, hogy az uralkodó és családja ellátásáról nem a király, hanem a prépostság népeinek kellett gondoskodnia, mivel a Fehérváron tartózkodó udvart a prépost házában szállásolták el.⁷⁹

Ha Fehérvár közvetlen szomszédságában nem is találunk tárnokokat, a szóban forgó szolgálónép annál nagyobb számban bukkan fel a Győrt Fehérvárral összekötő hadi út mentén: a koronázóvárostól 30 kilométerre északkeletre 5 tárnokfalut – valamint a királyi csőszök, lovászok és szakácsok egy-egy földjét⁸⁰ – találjuk egymás közvetlen közelében.⁸¹ Az említett Fejér megyei

Peremarton (1239): Veszprém város okmánytára. Pótkötet (1000–1526). Szerk. Érszegi Géza, Solymosi László. Veszprém 2010. (a továbbiakban Veszp. Suppl.) 100.; a Balaton-parti Lovas (1290): Hazai okl. 122.; Alsóörs (1290): HO IV. 73.; Szőlős (1343): Veszpr. Reg. 151–153.

75 Zsoldos A.: Az Árpádok és asszonyaik i. m. 92.

76 Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém 2008.³ 64. – Veszprém királynéi székváros mivolta ellen meggyőzően érvelt Kralovánszky Alán, ám a királynéi szolgálónépek Veszprém körüli sűrűsödésére adott válasza (tudniillik hogy ilyen birtokok az ország más területén is voltak) felületesnek tűnik. *Kralovánszky Alán: Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. (1984) 189–193.* Lásd még Zsoldos Attila: A magyar királynék és Veszprém az Árpád-korban. In: Válaszúton. Pogányság–Kereszténység, Kelet–Nyugat. Konferencia a X–XI. század kérdéseiről. Veszprém 2000. 177–184.

77 Szentgyörgy: 1387: Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez I. (1183–1430). Szerk. Ortway Tivadar, Pesty Frigyes. Pozsony 1896. (a továbbiakban Temesvármegye) 151. Lokalizálásához lásd Györffy Gy.: Történeti földrajz i. m. II. 405.

78 Győr (1271): CD V/1. 147–149.

79 Kovács Péter: Megjegyzések Székesfehérvár középkori topográfiájának kutatásához. Alba Regia 12. (1971) 266.; Zsoldos Attila – Thoroczkay Gábor – Kiss Gergely: Székesfehérvár története az Árpád-korban. Székesfehérvár 2016. 217–218.

80 Dobos (1269): CD IV/3. 492.; Oroszi (1232): HO I. 11.

81 Kajmát, Pered, Mór (1333–1335): AO III. 504.; Tímár (1280): ÁÚO IX. 270.; Tófalú (1269): CD IV/3. 492.

települések ráadásul egy Tárnok nevű falut fogtak közre, ahol ugyancsak tárnoknépek élhettek egykor.⁸² A nagyúton tovább haladva Veszprém megye területére jutunk, s itt találjuk Osztár tárnokfalut⁸³ és Bért, a hercegi szakácsok faluját.⁸⁴ Innen északnyugatra – továbbra is a főút közelében – a pannonhalmi apátság Nyulas nevű birtokának szomszédságában szintén tárnokok laktak.⁸⁵

Az utazó királyi udvarnak bizonyára több napra volt szüksége, hogy a Fehérvár és Győr közti távolságot megtegye: tudható, hogy a Szentföldre tartó zarándokok az utat a 11. században 3 nap alatt teljesítették.⁸⁶ Nem tudjuk, hogy a királyi kíséret pontosan hol éjszakázott, amikor Fehérvárról Győrbe utazott, feltételezhetjük azonban, hogy a pihenőhely nem lehetett messze az egykori tárnokfalvak füzéréstől. E pihenőhelyek zömében nyilvánvalóan udvarhelyek voltak, ám talán nem állt mindenhol udvarház; bizonyára előfordult – különösen a korai időkben –, hogy az uralkodó és kíséretének tagjai sátraikban töltötték az éjszakát, de ilyenkor sem nélkülözheték a közelbe telepített tárnokszemélyzet szolgálatait. Korántsem lehetett ritka eset, hogy az úton lévő udvar tagjai nem megerősített helyen hajtották álomra fejüket; erre utal legalábbis a lengyelországi Anonymus Gallus egy – talán a korabeli Magyarország viszonyaira is alkalmazható – megjegyzése. A *gestaszerző* szerint az ezredforduló lengyel királyának, I. Boleszlónak „mindenütt volt szálláshelye és neki rendelt szolgálat, és nem sátorban vagy a mezőn szeretett lakni, mint a numídiai vándornépek, hanem városokban és várakban”.⁸⁷ Joggal gondolhatunk arra, hogy Anonymus Gallus saját megbízóját, III. Boleszlót dicsérte az eszményített előd példáján keresztül,⁸⁸ mint ahogy arra is, hogy a szerző működése előtti időkben – a 11. század folyamán – korántsem lehetett kézenfekvő, hogy a lengyel uralkodók minden alkalommal várakban és városokban keressenek szállást maguknak és kíséretüknek. A fenti felvetéssel természetesen nem kívánjuk tagadni, hogy a királyi tárnokok egy-egy lakóhe-

82 Tárnok (1290 e./1338): AO III. 504.

83 Osztár (1259): DF 207 054.

84 Bér (1277): DL 982. (Hibás kiadása: CD V/2. 381.).

85 1270: PRT II. 338.

86 *Catalogus fontium historiae Hungaricae*. II. Coll. Albinus Franciscus Gombos. Budapest 1937. 845. – Kottanerné visszaemlékezéseiből némileg rövidebb menetidő olvasható ki: amikor 1440 májusában Erzsébet anyakirálynő a csecsemő V. Lászlóval a fehérvári préposti házból Győrbe utazott, kísérete már az út második éjszakáján célba érkezett. Az első estén egy a Vértes erdejétől északra eső házban húzták meg magukat, ahol a vacsora után a ház körül lefekvő urak „tüzet gyújtottak és örködtek éjszaka, amint ez a magyar királyságban szokásos”. – *Mollay Károly*: Kottaner Jánosné emlékirata (A legrégebb német női memoár) (1439–1440). Soproni Szemle 19. (1965) 326.

87 „Ubi enim suas stationes suumque servitium determinatum habebat, nec libenter in tentoriis sicut Numida, vel in campis, sed in civitatibus et castris frequenter habitabat.” – Galli Anonymi *Chronicon Polonorum*. Ed. August Bielowski. Lwów 1864. (a továbbiakban Anonymus Gallus) 408.; *Gall Névtelen*: A lengyel fejedelmek avagy hercegek krónikája és tettei. Ford., bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Bagi Dániel. Budapest 2007. (a továbbiakban Gall Névtelen) 118.

88 Erről lásd Bagi Dániel bevezetőjét a mű fordítása előtt: Gall Névtelen 55–60.

lyükhöz közel eső királyi udvarhelyen tartoztak szolgálatukat elvégezni – azt azonban kétségtelennek tartjuk, hogy az uralkodónak nemcsak az udvarhelyen, hanem az utazás közben is szüksége lehetett a helyiek szolgálatára, ami a tárnokfalvak elrendezésében – így a Fehérvár és Győr között lakó tárnokok elhelyezkedésében – is tükröződhet.

Egy másik helyen azt olvassuk, hogy I. Boleszló olyannyira becsben tartotta udvarát, hogy mindennap 40 asztalt állított fel a számára, s mindig csak a magából tett rá fel, sohasem a máséból.⁸⁹ Kézenfekvőnek tűnik, hogy a lengyel királyhoz hasonlóan szüntelenül úton lévő 11–12. századi magyar uralkodók és udvaruk napi étkezéseit tárnokaik szervezték meg, azaz ők bocsátották a kíséret rendelkezésére azokat a javakat, amelyeket az udvarnokok (mezőgazdasági termelők és kézművesek) termeltek és állítottak elő. Megengedhető, hogy azon utak mentén, ahol a királyi udvar sűrűn megfordult, valóban a tárnokok őrizték az összegyűjtött árut. A ritkábban látogatott – például határ közeli – udvarházak környékén azonban, ahol udvarnokokat igen, tárnokokat ugyanakkor nem tudunk kimutatni, a begyűjtés és az őrzés valaki más feladata lehetett. Ha itt is a királyi tárnokok lettek volna a raktározás felelősei, joggal várhatnánk, hogy a tárnokok is az udvarházak szervezeteihez tartozzanak – a tárnokok felett álló országos ispán azonban teljesen független volt a különféle udvarnokispánságoktól.⁹⁰

Nem csak a fehérvári hadi út mentén figyelhető meg a tárnoktelepülések csoportos elrendezése: hasonló tömböt találunk Veszprém és a Balaton között (Vámos, Fajszt, Lovas, Alsóörs),⁹¹ és a Veszprémet a tihanyi réven keresztül Tolnával összekötő út mentén, Tolna és Somogy megyék határán.⁹² A Csallóközben négy tárnokfaluról tudunk: köztük három (Padány, Istál és Tönye) egymás mellett helyezkedik el, s éppúgy a Komáromot Pozsonnyal összekötő csallóközi főúton található, mint a Dunaszerdahelytől északkeletre fekvő, tárnokok lakta Patony.⁹³ A Nyugat-Európa felé induló legfontosabb kereskedelmi útvonalon, Fehérvár és Veszprém között fekszik Peremarton és az egykori Káloz, ahol 1239-ben bukkannak fel tárnokok.⁹⁴

Az ímént láthattuk, hogy a Fejér megyei Tárnok falut királyi tárnoktelepülések gyűrűje fogja közre. Minden biztonnal efféle tárnokok által lakott településszigetek emlékét őrzik azok a Tárnok nevű falvak – vagyis a 18 e

89 „Mensam vero suam sic ordinate, sic honorifice retinebat, quod omni die privato 40 mensas principales, exceptis minoribus, erigi faciebat, et nichil tamen de alienis, sed de propriis in hiis omnibus expendebat.” – Anonymus Gallus 408.; Gall Névtelen 121–122.

90 *Kis P.*: A királyi szolgálónépi szervezet i. m. 49.

91 Lásd a 74. jegyzetet.

92 Huszt (1290): ÁÚO IV. 352.; Ireg, Szentmárton, Endréd (1347): A Héderváry-család oklevéltára. I–II. Szerk. Radvánszky Béla, Závodszy Levente. Budapest 1909–1922. (a továbbiakban Héderváry) I. 36–40.

93 Padány: CD IV/3. 262.; Istál (1272–1290): ÁÚO IX. 576.; Tönye (1261): BTOE I. 74–75.; Patony 1268: ÁÚO III. 178.

94 Káloz és Peremarton (1239): Veszp. Suppl. 100. – Az utakra lásd *Glaser Lajos*: Dunántúl középkori úthálózata. I–II. Századok 63. (1929–1930) 138–167., 257–285.

nevet viselő település harmada –, amelyek közvetlen közelében ugyancsak felbukkannak a királyi tárnokok. A jelenséggel jellemzően a Duna mentén találkozunk: legelőbb Csallóköztárnok szomszédságában,⁹⁵ majd Budától délre a folyam jobb és bal partján található két Tárnok mellett,⁹⁶ valamint az először 1441-ből adatolt Bács megyei Tárnok esetében.⁹⁷ Ez utóbbi közel feketett az 1192-ben feltűnő Pila nevű tárnokfaluhoz, s az sem lehetetlen, hogy valójában azonos volt azzal.⁹⁸ Példáink meggyőzően cáfolják azt a vélekedést, miszerint törvényszerű lenne, hogy a foglalkozásnévvel nevezett szolgálonépi falvak az övékétől eltérő szolgálattal tartozó falvak környezetében feküdtek volna.⁹⁹

A többi Tárnok nevű falut ugyancsak az ország legfontosabb útvonalai mentén találjuk.¹⁰⁰ Tárnokmonostor a Kalocsát Báccsal összekötő Duna menti út mellett állt.¹⁰¹ Fent láthattuk, hogy a 12. században még virágzó kereskedővárosnak számító Bácsból északra is volt egy Tárnok nevű település, akárcsak tőle délre a Duna másik partján Valkó megyében.¹⁰² A Duna-parti tárnoktelepülések sorát a Duna–Száva közében található szerémi Tárnok zárja.¹⁰³ A Maros jobb partján Csanáddal átellenben is feltűnik egy Tárnok,¹⁰⁴ mint ahogy a Temes mellett, a Temesvárt a titeli réven keresztül Báccsal összekötő úton is.¹⁰⁵ A Nyitra folyó melletti utakon három Tárnok található.¹⁰⁶ Településeink azonban egyéb gazdaságilag fontos útvonalak mentén is feltűnnek: a Bihar megyei két Tárnokot a Szalacsról Szoboszlóra vezető sószállító út közelében kereshetjük.¹⁰⁷

Szembetűnő, hogy a dunántúli tárnokfalvak Veszprém kivételével nem csoportosulnak az Árpádok központjai köré. Az is feltűnő, hogy Óbuda közvetlen közelében nem bukkannak fel tárnokaink, ami nyilván azzal függ össze, hogy a szolgálonépi szervezet azelőtt jött létre, hogy a 12. és 13. század fordulóján Óbuda királyi székhellyé alakulása megindult volna.¹⁰⁸ A tárnokok falvait ennek megfelelően nem az Esztergom és Óbuda közti Duna-sza-

95 Csallóköztárnok (1275): Hazai okl. 71.; Patony (1268): ÁÚO III. 178.

96 Tárnok (1250-es évek): Zichy I. 15–16.; Kuldó (1268): BTOE I. 108.; Tárnok (1270): BTOE I. 115.; Csóka (1268): CD VII/3. 55. (Azonosításához lásd *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 421.).

97 1441: DL 13 613.

98 Pila (1192): DF 262 045. (*Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 236.).

99 Vö. *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori szolgálonépek i. m. 263–265.

100 A települések listáját lásd *Heckenast G.*: Fejedelmi (királyi) szolgálonépek i. m. 125–126.

101 1251: „...possessionem Tarnuk cum suo monasterio...” – DF 209 197. (*Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 730.).

102 1335: AO III. 171.

103 1401: *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Budapest 1890–1913. II. 254.

104 1332: Zichy XII. 9.

105 1333: *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 320.

106 1113: DHA I. 395.; 1272: ÁÚO VIII. 379.; 1235: CD IV/1. 24–27.

107 1342: AO IV. 229.; 1352: DL 29 469. (*Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 374.).

108 *Kumorovitz L. B.*: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei i. m.

kasz mellett, hanem az Esztergom és Fehérvár közötti úton találjuk.¹⁰⁹ Tárnokaink tehát elsősorban a Győr–Veszprém–Székesfehérvár–Esztergom határpontok által kijelölt, ám a Duna két partján Pozsony és Sopron felé, valamint a Balatontól délre is áthúzódó körzetben, a tágabban értelmezett *medium regni*-ben lelhetők fel, ahol Óbuda még egyáltalán nem játszott központi szerepet. A többi udvari szolgálónép – pohárnokok, tálhordó tárnokok, szakácsok – falvait ugyancsak ezen a területen kereshetjük.

Mivel magyarázható vajon, hogy az udvari jellegű szolgálattal tartozó szolgálónépek e tágabban értelmezett *medium regni* területén összpontosulnak? Ami a nyugati országrészt illeti, kézenfekvőnek tűnik, hogy az uralkodó és vándorló udvara a korai időszakban elsősorban a fentebb körülírt terület városait, várait és udvarhelyeit kereste fel – ha úgy tetszik, nyugaton ez a régió volt a Magyar Királyság magterülete. A királyság keleti felében uralkodó viszonyokról sajnos nem tudunk egyértelmű véleményt formálni: itt az udvari szolgálónépek szervezeteinek faluhálózatai talán kevésbé sűrűsödtek, az azonban nehezen elképzelhető – s 11–12. századi forrásaink adatai nem is támasztják alá –, hogy a magyar uralkodók a dunántúli centrumoknál ritkábban keresték volna fel a Duna bal partján fekvő kereskedővárosokat, a Maros-part városait, vagy éppen Nagyváradot. Nem lehet véletlen, hogy keleten épp az említett vidékekről maradtak fenn a tárnokokra vonatkozó szegényes adataink, mégpedig túlnyomóan a tatárdúlás előtti időszakból; akkorból tehát, amikor még a nyugati országrész írásbeliségének emlékeiben is csak ritkán tűnnek fel a királyi szolgálónépek. Emellett az udvari jellegű foglalkozásnévből származó településneveket a keleti országrészben is éppén úgy megtaláljuk, mint a nyugatiban.

A lengyel párhuzam

A tárnokokra vonatkozó következtetéseink további megerősítést és újabb támpontokat nyernek, ha a magyarországi szolgálónépi szervezettel különleges analógiát mutató lengyel szolgálónépi szervezetre tekintünk. Itt is megtalálható a kamarás szolgálónép (*camerarii, cubicularii*), amely éppúgy számos falunak kölcsönözte nevét (*Komorniki*), mint a Magyar Királyság tárnokai.¹¹⁰ A *komornikok* funkciója emellett párhuzamosnak tűnik a tárnokokéval, beleértve ebbe a feladatok szerteágazó és ellentmondásos természetét is. Sokatmondó, hogy Anonymus Gallus *gestájában* négy összefüggésben is találkozunk kamarásokkal.¹¹¹ III. Ottó császár és I. Boleszló gnieznói találkozóján

109 Csolnok (1270): BTOE I. 113.; Zsámbék (1401): DL 8650.; Kuldó (1268): BTOE I. 108.

110 E települések listáját lásd Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Nakł. Filipa Sulimierskiego, Władysława Walewskiego. Warszawa. 1883. 310–311. – Ezek és a többi lengyelországi szolgálónépről nevezett település elhelyezkedéséről lásd *Modzelewski, K.*: Organizacja gospodarza i. m. mellékelt térképét.

111 *Buczek, K.*: Książęca ludność służebna i. m. 10–11.

háromnapos lakomára került sor, s a lengyel vendéglátó minden egyes nap végén a császárnak ajándékozta a nemesfémből készült étkészleteket, kamarásainak pedig megparancsolta, hogy „gyűjtsék össze a kiteragetett köntösöket, terítőket, szőnyegeket, szalvétákat, kendőket is, valamint mindent, amit a felszolgáláshoz használtak, és vigyék a császár kincstárába”.¹¹² A Gall Névtelen máshol a poroszlóéra emlékeztető idézési feladatok végrehajtóiként állítja elének a kamarásokat: amikor Boleszló alázatosságát és igazságosságát dicséri, megemlíti, hogy a király a szegények panaszát is türelmesen meghallgatta, s addig nem mozdult el az ítékezés helyszínéről, amíg a bepanaszoltért el nem küldte kamarását.¹¹³ A harmadik esetben egy királyi kincsekre sóvár pillantásokat vető szegény klerikus sóhajait az uralkodó – immár II. Boleszló – olyan ember jajveszékelésének véli, akit a királyi kamarások vertek meg.¹¹⁴ Egy negyedik helyen arról értesülünk, hogy III. Boleszló lengyel fejedelem kamarásait küldte a Ruszba és Magyarországra, hogy segítséget hívjanak az országára törő V. Henrik császár ellen.¹¹⁵ A forráshelyek világossá teszik, hogy éppúgy a *komornikok* feleltek a lengyel fejedelmi személyek ingóságaiért és udvaruk kiszolgálásáért, mint – a magyarországi udvari csószökhöz hasonlóan – a királyi rezidencia békéjének fenntartásáért.¹¹⁶ Ezt a nevet viselték azonban a lengyel uralkodók küldöttjei is, legyen szó külföldi követségről vagy belföldi idézések kézbesítéséről. A *komornik* foglalkozásnév kétségkívül a *camerarius* fordítása, s a belőle képzett helynevek a szolgálonépi szervezet létrejöttének valószínű alsó időhatárát, a kereszténység felvételének időpontját (10. század közepe) is kijelölik – a latin terminológia ugyanis aligha honosodhatott meg a térítés intenzívvé válása előtt. Nincsen olyan adat, amely alapján feltételezhetnénk, hogy más, *komornikokat* jelölő népnyelvi eredetű kifejezés használatban lett volna Lengyelországban – a *tavarnicust* tehát egyelőre némi joggal tekinthetjük magyarországi fejleménynek. A kárpát-medencei forrásanyagból kirajzolódó változatos szerepük, valamint a lengyel párhuzam alapján élhe-

112 „A camerariis vero pallia extensa et cortinas, tapetia, strata, mantilia, manutergia et quecumque servitio presentata fuerunt, iussit similiter congregare et in cameram imperatoris comportare.” – Anonymus Gallus 401.; Gall Névtelen 105.

113 „Habebat etiam preterea quoddam iustitie magnum et humilitatis insignie, quod si quando rusticus pauper vel muliercula quelibet de quovis duce videlicet vel comite quereretur, quamvis esset magnis negotiis occupatus, multisque cuneis et magnatum et militum constipatus, non prius se de loco dimovebat, donec causam ex ordine conquerentis auscultaret, et pro illo de quo querebatur camerarium transmandaret.” – Anonymus Gallus 405.; Gall Névtelen 112.

114 „Bolezlavus autem rex, ut erat ferus, audiens hominem miserabiliter gemisse, et existimans aliquem camerarios percussisse, iratus sciscitatur, qui fuerit ausus sic gemere, vel quis presumpserit ibi quempiam verberare.” – Anonymus Gallus 421.; Gall Névtelen 141–142.

115 „Ibi rumores et legationes audiebat, ibi suum exercitum exspectabat, inde exploratores huc illucque transmittebat, inde camerarios pro suis et pro Ruthenis et Pannonicis delegebat.” – Anonymus Gallus 467.; Gall Névtelen 234.

116 A latin preco és a magyar csósz kifejezéseket egyértelműen azonosítja 1350: DL 87 246. (Anjou oklt. XXXIV. 130. sz.).

tünk a gyanúperrel, hogy a tárnok a lengyel kamaráshoz hasonlóan az uralkodó környezetében működő belső szolgát jelentett, s a fogalom csak később kezdett el differenciálódni.

Az okleveles forrásanyag tanúsága szerint a 12. századi *gestá*ban olvasható sokszínű jelentéshorizont elemei közül elsősorban a magyarországi poroslónak megfelelő értelem őrződött meg a 13. századi Lengyelországban. A hercegi igazgatás legalacsonyabb rangú tisztviselőiként a kamarások feladata volt a perbe idézés, s ők gyűjtötték össze a bírságpénzeket, valamint az uralkodónak és a várnagyoknak járó adókat is. Efféle végrehajtó szerepet tulajdoníthatunk a lengyel várnagyok *officialis*ainak is, akiket ugyancsak kamarásoknak neveztek.¹¹⁷

A lengyel kamarások gazdasági jellegű feladataira világít rá III. Henrik sziléziai herceg 1261-ben kelt oklevele, amelyben megerősítette és kiegészítette a boroszlói püspökség és a glogoui társaskáptalan 1253. évi kiváltságait. Mások mellett azt is megtudjuk a dokumentumból, hogy a püspök és a káptalan népei nem mentesültek a királyi hadsereg ellátásának kötelezettsége alól; a faluba érkező ellátmányt (friss vadhúst és halat, valamint bort) azonban csak a legközelebbi településig kellett elszállítaniuk, ahol az áruk sorsáról az ott állomásozó hercegi kamarás gondoskodott, mégpedig oly módon, hogy e másik falu lakosait kényszerítette a szállítmány következő szakaszának megtételére.¹¹⁸ A hadtáp tehát láncszerűen, faluról falura jutott el céljához, s csak a „német” vagy más szabadsággal rendelkező települések mentesültek a szállítás kötelezettsége alól. Nincs közvetlen bizonyítékunk arra nézve, hogy Magyarországon a tárnokok ellenőrizték volna a megtermelt javak útját a királyi udvar vagy a királyi hadsereg felé – hacsak a természetbeni adók összeszedésére vonatkozó s az udvari tárnokokra vonatkoztatott egyetlen biztos adatunkat nem tekintjük annak –, a lengyelországi analógiát szem előtt tartva mégis érdemes komolyan számolni ezzel az eshetőséggel is. Emlékezhetünk: a jó-

117 Buczek, K.: Książęca ludność służebna i. m. 11–15.

118 1261: „Omnes homines manentes in villis episcopi Vratislaviensis et canonicorum ecclesie Glogouiensis in ducatu seu in potestate nostra erunt inermes et liberi ab omni pouoz et poduoda, sed preuod ducent militare et tantummodo in hiis rebus: ferinis carnibus et piscibus utrisque tamen recentibus, simila vino, et militem captivum, qui dicitur clodnik. Ista tamen omnia noster eis camerarius presentabit, nec cogere ipsos poterit, nisi ut ipsa ducant usque ad proximam villam, ubi antiquitus talia deponere consueverunt et ibidem sine omni cura et timore dicto camerario ipsa relinquent et in villa deponent facturo de ipsis, quod sibi videbitur expedire, sive villa illa preuod sit parata ducere sive sit in iure Teutonico vel alio et libertate et dicat se preuod ducere non debere. Res autem predictae ibi sic deposite nolumus, quod quantum ad periculum et curam ad homines episcopi vel ecclesie pertineant, set eis depositis homines libere ad propria revertantur. Quicumque autem ex rebus supradictis sine camerario nostro ad homines episcopi vel ecclesie venerint a quacumque parte, ad preuod exhibendum vel ducendum minime teneantur. Et hec omnia tantum in terra et non in aqua, ab illo enim erunt penitus liberi.” – Slesisches Urkundenbuch. III. Bearb. Heinrich Appelt, Winfried Irgang. Hrsg. Heinrich Appelt, Josef Joachim Menzel. Köln 1984. 353. Idézi Buczek, K.: Książęca ludność służebna i. m. 16.

szágot, árut jelentő *tavart*, amelyre tárnok szavunk visszavezethető, éppúgy lehetett szállítani, mint raktározni.

Végezetül tekintsünk végig vizsgálatunk eredményein, s lássuk, vajon sikerült-e közelebb jutni a tárnoki szolgálat mibenlétének megfejtéséhez. Az udvari és szolgálónépi tárnokok szerteágazó funkcióinak őse az uralkodó környezetében (sátrában, majd *camerájában*) végzett szolgálat lehetett. A kondicionárius tárnoknépek a jelentős utak mentén fekvő udvarhelyek közelében laktak, s feladataik közül csupán az egyik lehetett az 1061. évi szekszárdi alapítólevélben feltűnő tálhordó szolgálat, amely alatt minden bizonyval az utazó udvar étkezéseinek lebonyolítását kell értenünk. Bár közvetlen adatunk nincs rá, az idézett lengyelországi párhuzam nyomán feltételezhetjük, hogy az utóbbi szolgálatnak az udvarnokok által megtermelt áru szállításának megszervezése is része lehetett. A 13. századtól forrásainkban gyakran tűnnek fel az udvari tárnokok, akik a király házában, az uralkodó személyes tárgyainak kezelőiként teljesítették belső szolgálatukat, ám emellett alkalmasszerűen különféle birtokügyekben is képviselheték az uralkodói akaratot. Az udvari tárnokok eleinte minden bizonyval a kondicionárius tárnoknép sorából kerültek ki, ám adataink sűrűsödésének idején, a 13. század második felében mindez már korántsem volt általános. Kérdéses, hogy a szó etimológiája hogyan illeszthető be a fent vázolt képbe. Láthattuk, hogy a *tárnok* szót nem magyarázhatjuk a *tárház*ból alakult újkori *tár* és *tárol* kifejezésekből, hanem csakis a vagyont, árut, rakományt jelentő *tavar/tovar* szóból. Ha az utóbbi kifejezéssel akarjuk összhangba hozni forrásaink tárnokait, két megoldás kínálkozik: származtathatjuk a török *tavar*ból, amely vagyont jelent, s így gondolhatunk arra, hogy a tárnok eredetileg az uralkodó ingó vagyonát kezelő szolgát jelentette; vagy eredeztethetjük a szláv *tovar*ból, s így a tárnokokat azokkal a szolgálakkal azonosíthatjuk, akik a megtermelt és előállított javak útját egészen az uralkodó asztaláig végigkísérték. Az utóbbi lehetőséget erősítheti a délszláv nyelvekben fennmaradt *tovarnik*, amely teherhordó állatot, felmálházott lovat vagy számárhajtót jelent.

Függelék

Az uralkodói tárnoknépek és udvarnokok lakóhelyei

Az alábbi lista a tárnokok és udvarnokok által lakott településeket az első forrásbeli előfordulás sorrendje szerint tartalmazza. A helynév után zárójelben a középkori megye neve, majd – ma is létező település esetén – a helység mai neve olvasható, ha az eltér a középkori névtől. Ezt követi a mai magyarországi megye – ha az eltér a középkoritól –, vagy az ország, amelyhez a helység jelenleg tartozik – ezután következik az első említés dátuma a forrás lelőhelyével –, végül az azonosításra vonatkozó hivatkozás vagy magyarázat. A 2. térképen az alább felsorolt településeket jelöltük az Udvarnok nevű falvakkal kiegészítve.¹¹⁹

Tárnokok

1. Csorna (Fejér m.) – 1061: DHA I. 168. – *Győrffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 421.
2. Besenyő (Zaránd m.) – 1177: *Borsa Iván*: III. Béla könyvalakú privilégiuma az aradi káptalan számára. Levéltári Közlemények 33. (1962) 214. – *Győrffy György*: A magyarság keleti elemei. Budapest 1990. 163.
3. Pila (Bács m.) – 1192: DF 262 045. (töredékes kiadása: ÁÚO XI. 61–62.) – *Győrffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 236.
4. Kapolcs (Zala m., ma Veszprém m.) – 1214: HO V. 6. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 67.
5. Székely (Tolna m.) – 1220: Váradi Regestrum 268. sz. (17.) – Az azonosítás felől a váradi jegyzőkönyv bejegyzésében szereplő poroszló edelényi illetősége igazít el. A Tolna megyei Edelény közelében ugyanis négy Székely nevű falut találunk: a mai Kis- és Nagyszékelyt, valamint Alsó- és Felsőszékelyt. Az utóbbi kettő Szakcs környékén feküdt (*Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 450.). Mivel a jegyzőkönyvben említett Székely faluban a királyi tárnokok mellett királyi lovászok is éltek, így valószínű, hogy a tárnokfalu azonos az 1329-ben említett Lovászsze-kellyel, amely az említett Edelény környéki négy település egyike volt, ám hogy pontosan melyik, nem tudjuk.
6. Tard (Borsod m.) – 1220: Váradi Regestrum 272. sz. (21.) – *Győrffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 810.
7. Kusta (?) (Komárom m.) – 1220: Váradi Regestrum 271. sz. (20.) – *Győrffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 435.
8. Momunya (?) – 1221: Váradi Regestrum 312. sz. (363.). – Mivel az ügy felperesei semptei várjobbágyok voltak, ezért feltehető, hogy Semptéhez (Šintava, Szlovákia) közel feküdt.

119 Az Udvarnok nevű falvak adattárát lásd *Heckenast G.*: Fejedelmi (királyi) szolgálonépek i. m. 128–130.

9. Töhöl (Bars m., ma Tehla, Szlovákia) – 1236: CDES II. 16. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 481.
10. Gyipolt (Veszprém m.) – 1238: Hazai oklt. 7. – Az azonosításához lásd 1235: DF 200 631. és az oklevél kiadását (*Solymosi L.*: Transfixum i. m. 153–154.).
11. Káloz (Veszprém m.) – 1239: Veszp. Suppl. 100. – Váradi Regestrum III. 236.
12. Peremarton (Veszprém m.) – 1239: Veszp. Suppl. 100. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 246.
13. Komját (Heves m.) – 1248: CD IV/2. 19. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 109.
14. Sorok (Vas m.) – 1249: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–V. Hrsg. Hans Wagner, Irmtraut Lindeck-Pozza, Leonhart Prickler. Wien–Graz–Köln 1955–1999. (a továbbiakban UB) I. 262. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 794.
15. Nyír (Esztergom m.) – 1249: MES I. 379. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 303–304.
16. Osztár (Veszprém m.) – 1259: DF 207 054. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 245.
17. Tőnye (Pozsony m., ma Tône, Szlovákia) – 1261: BTOE I. 74–75.
18. Padány (Pozsony m., ma Padán, Szlovákia) – 1265: CD IV/3. 262.
19. Vámos (Zala m., ma Nemesvámos, Veszprém m.) – 1266: CD IV/3. – 346. *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 258.
20. Csóka (Fejér m.) – 1268: CD VII/3. 55. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 421.
21. Patony (Pozsony m.) – 1268: ÁÚO III. 178. – A csallóközi Felsőpatony (Horná Potôň, Szlovákia) környéki Patony nevű falvak egyike.
22. Asszonyvására (Bihar m., ma Târguşor, Románia) – 1268: DL 94 401. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 595.
23. Tófalú (Fejér m.) – 1269: CD IV/3. 492. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 410.
24. Csolnok (Esztergom m.) – 1270: BTOE I. 113. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 232.
25. Nyulastól (Győr m.) északra – 1270: PRT II. 337. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 614.
26. Győr (Győr m., ma Győr-Moson-Sopron m.) – 1271: CD V/1. 147–149.
27. Kuldó (Fejér m.) – 1272: BTOE I. 108. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 392–393.
28. Csósz (Fejér m.) – 1272: HO I. 66–68. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 358.
29. Istál (Pozsony m., ma Dolný Štál, Szlovákia) – 1272–1290: ÁÚO IX. 576.
30. Kisnyárad (Baranya m.) – 1272–1290: RA II/2–3. 422. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 351.
31. Jutas (Veszprém m.) – 1274: ÁÚO IX. 100. – A mai Veszprém északi részén található, lásd *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 236. és *Solymosi László*: Árpád-kori helyneveink felhasználásáról. Magyar Nyelv 68. (1972) 186–187.
32. Fajsz (Veszprém m., ma Veszprémfajsz) – 1275: HO V. 52. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 212–213.
33. Fonó (Tolna m., ma Somogy m.) – 1278: ÁÚO IV. 95. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 425.
34. Ráb (Esztergom m.) – 1279: MES II. 116. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 307.

35. Tímár (Fejér m.) – 1280: ÁÚO IX. 270. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 410.
36. Vétye (Somogy m.) – 1284: RD 129. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 656.
37. Korompa (Pozsony m., ma Dolná Krupá, Szlovákia) – 1285: ÁÚO IV. 276–278.
38. Szántó (Fejér m., ma Kiskunlacháza, Pest m.) – 1285: HO VIII. 271. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 438–439. Korábban fehérvári várföld volt.
39. Lovas (Zala m., ma Veszprém m.) – 1290: Hazai oklt. 122. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 241.
40. Alsóörs (Zala m., ma Veszprém m.) – 1290: HO IV. 73. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 89.
41. Huszt (Tolna m.) – 1290: DF 229 951., ÁÚO IV. 352–353. (a kiadás szövege a helynevet nem tartalmazza) – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 430.
42. Réti (Győr m.) – 1291: ÁÚO X. 33–34. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 621.
43. Csicsó (Komárom m.) – 1291: MES II. 310. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 412.
44. Barócs (Bars m.) – 1291: HO VIII. 296–297. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 429.
45. Nándor (Komárom m.) – 1291: CD VI/1. 114. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 436.
46. Léta (Bihar m.) – 1291: HO VI. 360–361. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 639. Korábban a bolondóci vár földje volt.
47. Isal (Veszprém m.) – 1295: HO VII. 242–243. – Pápától közvetlenül délre, azonosításához lásd DL 99 907. (Anjou oklt. XI. 110. sz.).
48. Itmes (Somogy m.) – 1314: DL 86 927. (Anjou oklt. III. 757. sz.) – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 614.
49. Kajmát (Fejér m.) – 1338: AO III. 504. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 390.
50. Mór (Fejér m.) – 1338: AO III. 504. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 396.
51. Pered (Fejér m.) – 1338: AO III. 504. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 400.
52. Bozsok (Veszprém m., ma Balatonbozsok) egyik határosa – 1343: DL 94 072 (Anjou oklt. XXVII. 92. sz.) – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 224.
53. Szőlős (Zala m., ma Balatonszőlős, Veszprém m.) – 1343: Veszpr. Reg. 151–153. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 113.
54. Endréd (Tolna m.) – 1347: Hédervály I. 36–40. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 424.
55. Ireg (Tolna m., ma Iregszemcse) – 1347: Hédervály I. 36–40. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 430.
56. Szentmárton (Tolna m.) – 1347: Hédervály I. 36–40. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 451–452.
57. Barbacs (Sopron m.) – 1378: CD IX/5. 242. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 599. Alighanem azonos egy korábbi oklevélben névtelenül felbukkanó, Csornától keletre fekvő tárnokfölddel: 1351: Sopron vármegye története. Oklevéltár I–II. (a továbbiakban Sopron vm. oklt.) I. 233–234.
58. Szentgyörgy (Fejér m., ma Iszkaszentgyörgy) – 1387: Temesvármegye I. 151. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 405.
59. Zsámbék (Pest m.) – 1401: DL 8650. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 714.

Tárnok nevű települések

1. Tárnok (1.) (Nyitra m.) – 1113: DHA I. 395. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 475.
2. Tárnok (2.) (Nyitra m.) – 1113: DHA I. 395. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 475.
3. Tárnok (Borsod m.) – 1220: Várad Regestrum 271. sz. (21.) – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 811.
4. Tárnok (Nyitra m., ma Tavarnok, Szlovákia) – 1235: CD IV/1. 24–27. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 475.
5. Tárnokmonostor (Bodrog m.) – 1251: DF 209 197. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 730.
6. Tárnok (Pest m.) – 1250-es évek: Zichy I. 17–18., XII. 1–2. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 576–577.
7. Tárnok (Zala m., ma Zalatárnok) – 1266: HO IV. 36.
8. Tárnok (Pest m.) – 1270: BTOE I. 115. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 559.
9. Tárnok (Pozsony m., ma Trnávka, Szlovákia) – 1275: Hazai oklt. 71.
10. Tárnok (Csanád m.) – 1332: Zichy XII. 9. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 873.
11. Tárnok (Keve m.) – 1333–1335: Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria. Pápai tized-szedők számadásai. 1281–1375. Vatikáni magyar okirattár. I/1. Budapest 1887. 148., 153., 155. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 320–321.
12. Tárnok (Valkó m., ma Tovarnik, Horvátország) – 1335: AO III. 171. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 356.
13. Tárnok (Fejér m.) – 1338: AO III. 504. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 409.
14. Tárnok (Bihar m.) – 1342: AO IV. 229. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 674.
15. Tárnokteleke (Bihar m.) – 1351: DL 29 469. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 674.
16. Tárnok (Bács m.) – 1441: DL 13 613. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 165. Az idézett oklevélben Ripak, Tarcsa, Kereked, Szentmárton és Udvarnok falvakkal említik együtt, így tehát ezek közelében, valahol Szond (ma Сошта, Szerbia) és Doroszló (ma Дорослово, Szeczia) környékén feketett.
17. Tárnok (Kápolna) (Pozsony m.) – 1449: DL 14 299. Azonosítását illetően a rétei (ma Reca, Szlovákia) szomszédok igazítanak el.
18. Tárnok (Szerém m., ma Доњи Товарник, Szerbia) – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 254. hibás forráshivatkozással.

Udvarnokok

1. Alpár (Csongrád m., ma Tiszaalpár, Bács-Kiskun m.) – +1075: DHA I. 216. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 890–891.
2. Bag (Baranya m.) – +1093: DHA I: 294. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 275.
3. Szava (Győr m.) – 1150: PRT I. 599. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 624–625.
4. Billeg (Komárom m.) – 1151 k.: PRT I. 600. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 408.
5. Gyirót (Sopron m., ma Kroatisch Geresdorf, Ausztria) – 1156 k.: Sopron vm. oklt. I. 1. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 609.
6. Haracsony (Sopron m., ma Horitschon, Ausztria) – 1186: HO VI. 4. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 609.
7. Locsmánd (Sopron m., ma Lutzmannsburg, Ausztria) – 1186: ÁÚO VI. 164. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 593.
8. Arnat (Bács m.) – 1192: DF 262 045. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 210.
9. Págya (Sopron m.) – 1199: HO II. 1. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 622.
10. Esztergom (Esztergom m., ma Komárom-Esztergom m.) – +1202 [1221 k.]: MES I. 163. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 250.
11. Csenke (Esztergom m., ma Čenkov, Szlovákia) – 1243: CD IV/1. 272–274. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 230.
12. Udvarnok (Bács m.) – 1206: HO VII. 3. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 242.
13. Jovánsoka (Veszprém m.) – 1214: *Érszegi, Géza*: Eine neue Quelle zur Geschichte der bulgarischen-ungarischen Beziehungen während der Herrschaft Borils. *Bulgarian Historical Review* 3. (1975:2) 96–97. A Pápa déli szomszédságában fekvő Nóráp határosa volt.
14. Szőlős (Nyitra m., ma Vinodol, Szlovákia) – 1214: RA I. 94–95. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 471., a szóban forgó oklevelet azonban Györffy itt nem idézi.
15. Vászoly (Zala m., ma Veszprém m.) – 1217: HO V. 8. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 122.
16. Vép (Vas m.) – 1217: ÁÚO VI. 384. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 731.
17. Gamás (Somogy m.) – 1218: MES I. 218. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 607.
18. Felvinc (Aranyosszék, ma Unirea, Románia) – 1219: MES I. 221.
19. Ér (Bihar m.) – 1219: VR 231–232. 213. sz. (45.) – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 615.
20. Kecel (Somogy m.) – 1219–1226/1226: ÁÚO XI. 226. A datáláshoz lásd Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. Szócs Tibor. Budapest 2012. 42. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 618.
21. Barbacs (Sopron m., ma Győr-Moson-Sopron m.) – 1220: UB I. 77. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 599.
22. Mugurchs (Sopron m.) – 1220: UB I. 77. – Nem sikerült azonosítani, így a térképen nem szerepel.
23. Fény (Veszprém m.) – 1220: ÁÚO I. 169–170. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 230., PRT I. 253.

24. Erdőd (Szatmár m., ma Ardud, Románia) – 1221: Váradi Regestrum 261–262. 288. sz. (103.) – *Németh Péter*: A középkori Szatmár megye települései a 15. század elejéig. Nyíregyháza 2008. 78.
25. Fancsal (Bihar m., ma Biharkeresztes, Hajdú-Bihar m.) – 1221: Váradi Regestrum 260. 265. sz. (100.) – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 632–633. Az azonosítást az indokolja, hogy e Fancsalhoz közel esik Körösgyéres, amely talán a kérdéses ügyben felbukkanó *Guerus* prédiummal azonos.
26. Gönyű (Győr m., ma Győr-Moson-Sopron m.) – 1223: PRT I. 660. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 587–588.
27. Vitya (Somogy m.) – 1230: PRT I. 701. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 657.
28. Lóc (Gömör m.) – 1232: AO V. 83. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 523.
29. Tóti (Csanád m.) – 1232: HO I. 12. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 874.
30. Boda (Baranya m.) – +1235: CD III/2. 432. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 286–287.
31. Ecsér (Zala m.) – 1236: HO VI. 30–34. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 48.
32. Szőlős (Pozsony m., ma Vajnory, Szlovákia) – 1236: ÁÚO VII. 25–26. (a település megnevezése nélkül), 1323: Anjou oklt. VII. 474. sz.
33. Jenő (Bihar m., ma Ineu de Criș, Románia) szomszédosa – 1236: Árpádkori oklevelek. 1095–1301. Közzé teszi ifj. Kubinyi Ferenc. Pest 1867. (a továbbiakban ÁKO) 13–14. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 628.
34. Vinér (Fejér m.) – 1237: HO I. 19–20. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 416.
35. Borozd (Vas m.) – 1237: UB I. 174. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 738.
36. Tokorcs (Vas m.) – 1237: UB I. 174. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 804.
37. Paloznak (Zala m., ma Veszprém m.) – 1239: CD IX/7. 656–657. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 92.
38. Szőlős (Vas m.) – 1240: UB I. 195. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 801.
39. Dereske (Veszprém m., ma Pápadereske) – 1240: HO VIII. 422–425. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 228.
40. Szenil (Veszprém m.) – 1240: DF 200 639. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 252.
41. Esztergály (Nógrád m., ma Dolné és Horné Strháre, Szlovákia) – 1243: CD IV/1. 284. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 239–240.
42. Szentiván (Veszprém m., ma Bakonyszentiván) – 1244: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve I. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma 1996. 456–457.
43. Ozorsuka (Veszprém m.) – PRT VIII. 288–289. – Magyarország régészeti topográfiája IV. Veszprém megye. A pápai és zirci járás. Szerk. Torma István. [Írta Dax Margit, Éri István, Mithay Sándor, Palágyi Szilvia, Torma István.] Budapest 1972. 195–196.
44. Szeli (Pozsony m., ma Horné és Dolné Saliby, Szlovákia) – 1246: Urkunden des Cistercienser-stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde I. Ed. Johann Nepomuk Weis. Wien 1856. 173.
45. Sárkány (Esztergom m., ma Šarkan, Szlovákia) – 1247: CD IV/1. 444–447. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 308.
46. Nyír (Esztergom m.) – 1249: MES I. 379. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 303–304.

47. Örs (Esztergom m.) – 1249: MES I. 377. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 305.
48. Oszlár (Nógrád m., ma Velký Krtíš, Szlovákia) – 1249: *Házi Jenő*: Egy adat Liptó megye kialakulásához. Századok 81. (1947) 137. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 264–265.
49. Lég (Pozsony m., ma Lehnice, Szlovákia) – 1250: ÁÚO II. 216.
50. Patony (Pozsony m.) – 1250: ÁÚO II. 216. – A csallóközi Felsőpatony (Horná Potôň, Szlovákia) környéki Patony nevű falvak egyike.
51. Fél (Pozsony m., ma Tomášov, Szlovákia) – 1250: ÁÚO II. 216.
52. Paka (Pozsony m., ma Velká Paka, Szlovákia) – 1250: ÁÚO II. 216.
53. Tejed (Pozsony m., ma Povoda, Szlovákia) – 1250: ÁÚO II. 216.
54. Nagylucse (Pozsony m., ma Velká Lúč, Szlovákia) – 1250: ÁÚO II. 216.
55. Gelle (Pozsony m., ma Holice, Szlovákia) – 1250: ÁÚO II. 216.
56. Éte (Pozsony m., ma Kúttniky, Szlovákia) – 1250: ÁÚO II. 216.
57. Bajcs (Nyitra m.) – 1251: Hazai oklt. 19. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 346.
58. Galla (Komárom m., ma Tatabánya, Komárom-Esztergom m.) – 1251: HO VII. 41. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 418.
59. Udvarnok (Pozsony m., ma Velké Dvorníky, Szlovákia) – 1252: CDES II. 286.
60. Keszi (Zala m., ma Gyulakeszi, Veszprém m.) – 1255: DF 201 184. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 71.
61. Hegymagas (Zala m., ma Veszprém m.) – 1256: PRT II. 294. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 59.
62. Balog (Hont m., ma Balog nad Ipľom, Szlovákia) – 1256: ÁÚO II. 280–281. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 177.
63. Széki (Kovárszeg) (Hont m.) – 1256: ÁÚO II. 280–281. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 213.
64. Barát (Győr m., ma Győrújbarát, Győr-Moson-Sopron m.) – 1261: Hazai oklt. 40. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 580–581.
65. Örs (Fejér m.) – 1261: HO VIII. 86–87.
66. Hetés (Somogy m.) mellett – 1263: HO VII. 87. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 578.
67. Vízakna (Alsó-Fehér m., ma Ocna Sibiului, Románia) – 1263: CD IV/3. 158–159. – RA II/1. 1806. sz.
68. Monora (Alsó-Fehér m., Mănărade, Románia) – 1263: CD IV/3. 158–159. – RA II/1. 1806. sz.
69. Hásság (Nagy-Küküllő m., ma Hașag, Románia) – 1263: CD IV/3. 158–159. – RA II/1. 1806. sz.
70. Újegyház (Szeben m., ma Nocrich, Románia) – 1263: CD IV/3. 158–159. – RA II/1. 1806. sz.
71. Agárd (Fejér m.) – 1264: MES I. 512. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 345.
72. Komárom (Komárom m., ma Komárno, Szlovákia) – 1265: MES I. 520. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 430.
73. Zsira (Sopron m.) – 1265: ÁÚO VIII. 129–130. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 637.

74. Écs (Győr m., ma Győr-Moson-Sopron m.) – 1266: CD VII/5. 345–347. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 584–587.
75. Nyúl (Győr m., ma Győr-Moson-Sopron m.) – 1266: CD VII/5. 345–347. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 613.
76. Tarján (Győr m., ma Tarjánpuszta, Győr-Moson-Sopron m.) – 1266: CD VII/5. 345–347. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 636–638.
77. Szőlősmegyér (Győr m.) – 1266: CD VII/5. 345–347. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 608.
78. Nagymegyér (Győr m.) – 1266: CD VII/5. 345–347. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 608.
79. Uzsál (Veszprém m.) – 1266: CD VII/1. 332–333. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 258.
80. Damasa (Hont m.) – 1266 (?): MES I. 433. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 189.
81. Bárd (Somogy m., ma Bárdudvarnok) – 1268: ÁÚO III. 190–192. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 590.
82. Hind (Nyitra m., ma Veľké és Malé Chyndice, Szlovákia) – 1268: CD IV/1. 430–431. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 397–398.
83. Heresztény (Nyitra m., ma Veľké és Malé Chrašťany, Szlovákia) – 1268: CD IV/1. 430–431. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 396.
84. Udvard (Komárom m., ma Dvory nad Žitavou, Szlovákia) – 1268: MES I. 548–550. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 461–462.
85. Pomogy (Moson m., ma Pamhagen, Ausztria) – 1268: UB I. 346. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 624–625.
86. Udvarnok (Sopron m.) – 1269: CD IV/3. 513–514. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 633.
87. Koplány (Nógrád m.) – 1269: RA II/1. 46–47. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. IV. 260.
88. Nyim (Somogy m.) – 1269: CD IV/3. 492. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 632.
89. Udvarnok (Esztergom m.) – 1270: MES I. 581. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 315–316.
90. Fenyőfő (Veszprém m.) – 1270: HO III. 17–18. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 231.
91. Gyarmat (Esztergom m.) – 1271: RA II/1. 110–111. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 290.
92. Bástély (Esztergom m.) – 1271: RA II/1. 110–111. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 226–227.
93. Tóti (Zala m., ma Káptalantóti, Veszprém m.) – 1272: CD VII/4. 146–147. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 117.
94. Kerta (Veszprém m.) – 1272: ÁÚO VIII. 402. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 238.
95. Halimba (Veszprém m.) – 1272: RA II/1. 159–161. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 233.

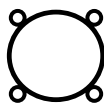
96. Tard (Somogy m.) – 1273: PRT II. 341–342. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 650.
97. Rajk (Zala m.) – 1273: Árpádkori Okmánytár. Második közlemény. Szerk. Ráth Károly, Rómer Flóris. Győri történelmi és régészeti füzetek 2. (1862) 302–304. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 96–97.
98. Lyudafelde (Somogy m.) – 1273: ÁÚO IV. 19. – Az adományos Ellyei család Ellyevölgy nevű birtokához (*Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 603.) eshetett közel.
99. Kára (Somogy m.) – 1274: RA II/2–3. 99–100. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 616.
100. Dopopocs (Hont m.) – 1274: MES II. 41. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. III. 192.
101. Tyukos (Fejér m.) – 1275: CD V/2. 257. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. II. 411–412.
102. Kustány (Zala m., ma Kehidakustány) – 1275: HO IV. 54. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 75.
103. Ság (Vas m.) – 1275–1276: UB II. 80. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 790.
104. Hőgyész (Vas m., ma Kemeneshőgyész, Veszprém m.) – 1275–1276: UB II. 80. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 757.
105. Kajmát (Vas m.) – 1275–1276: UB II. 80. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 760.
106. Szőlős (Bihar m., ma Seleuş, Románia) – 1276: CD V/2. 333–334. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. I. 672–673.
107. Szepezd (Zala m., ma Balatonszepezd, Veszprém m.) – 1276: RA II/2–3. 176. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 110.
108. Köveskál (Zala m., ma Veszprém m.) – 1277: *Borsos István*: Szétteljesítés kollégiumunk könyvtárában. In: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának értesítője az 1903–1904. iskolai évről. Kiadta Thúry Etele, Faragó János. Pápa 1904. 41–43. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 66.
109. Betereg (Veszprém m., ma Sóly) – 1278: RA II/2–3. 228. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. 250.
110. Teszér (Hont m., ma Hontianske Tesáre, Szlovákia) – 1279: CD V/2. 555–557. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. III. 259–260.
111. Csósz (Fejér m.) – 1279: Árpádkori Okmánytár. Szerk. Szabó József, Rómer Flóris. Győri történelmi és régészeti füzetek 3. (1863) 112–114. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. II. 358.
112. Ráb (Esztergom m.) – 1279: MES II. 116. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. II. 307.
113. Teleki (Somogy m.) – 1280: BTOE I. 192. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 650.
114. Baracs (Fejér m.) – 1281: CD V/3. 91–92. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. II. 347–348.
115. Berény (Somogy m., ma Nagyberény) – 1283: ÁÚO IV. 255. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 592.
116. Barnag (Veszprém m.) – 1284: Zala vármegye története. Oklevéltár I. Szerk. Nagy Imre, Nagy Gyula, Véghely Dezső. Budapest 1886. 93–95.

117. Bálványszakállas (Komárom m., ma Kameničná, Szlovákia) – 1285: MES II. 204. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 451–453.
118. Sípék (Hont m., ma Šipice, Szlovákia) – 1286: Oklevelek hontvármegyei magánlevéltárákból. Első rész: 1256–1399. Az eredetiek után közzé teszi Kubinyi Ferenc. Budapest 1888. 29. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 247.
119. Nándor (Komárom m.) – 1291: CD VI/1. 114. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. III. 436.
120. Szenyér (Somogy m.) – 1291: RA II/4. 92–93. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 583.
121. Edde (Somogy m.) – 1291: RA II/4. 92–93. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 602 (b).
122. Sásdi (Zala m., ma Veszprém m.) – 1297: HO V. 84–86. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 66.
123. Füred (Zala m., ma Balatonfüred, Veszprém m.) – CD VI/2. 147. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 54.
124. Herend (Zala m.) – 1306: DF 200 083. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 60. A Nivegy-völgyi falvakat együttesen udvarnoktelepüléseként említi 1285: RA II/2–3. 350–351. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 86.
125. Nivegyszentjakab (Zala m., ma Szentjakabfa, Veszprém m.) – 1306: DF 200 083. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 60. A Nivegy-völgyi falvakat együttesen udvarnoktelepüléseként említi 1285: RA II/2–3. 350–351. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 86.
126. Kaptár (Baranya m.) – 1313: DL 86 924. (Anjou oklt. III. 615. sz.) – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 322.
127. Alsóörs (Zala m., ma Veszprém m.) határában – 1317: CD VIII/2. 190–193. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 89.
128. Ság (Győr m., ma Gyórság, Győr-Moson-Sopron m.) – 1318: AO I. 459–460. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 622.
129. Harkány (Baranya m.) – 1323: AO II. 66–67. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 312–313.
130. Pázmánd (Győr m., ma Pázmándfalu, Győr-Moson-Sopron m.) – 1323: HO I. 123–124. – *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. II. 616.
131. Egyházfalu (Torda m.) határosai – +1177/1323: Anjou oklt. VII. 713. sz. – *Borsa I.*: III. Béla könyvalakú privilégiuma i. m. 211.
132. Zonc (Pozsony m., ma Zonec, Szlovákia) – 1326: MES III. 90–92.
133. Torcs (Pozsony m., ma Nová Lipnica, Szlovákia) – 1327: AO II. 319–320.
134. Sárfőhetes (Somogy m., ma Hetes?) – 1329: AO II. 456. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 578.
135. Csemperd (Somogy m.) – 1331: AO II. 562. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 597.
136. Szőkeföldre (Vas m.) – 1332: AO II. 631. – A mai Szombathely területén, a városközponttól délre.
137. Szenna (Somogy m.) – 1335: Anjou oklt. XIX. 552. sz. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. II. 643.

138. Őrs (Zala m., ma Kővágóörs, Veszprém m.) – 1341: Anjou oklt. XXV. 276. sz. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 89.
139. Csitény (Veszprém m.) – 1356: Anjou oklt. XL. 210. sz. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 226.

Udvarnoki szolgálatra rendelt falvak, amelyeknek lakói korábban más szervezeti (várnépi) kötelekbe tartoztak

1. Csabb (Nyitra m., ma Čab, Szlovákia) – 1232: MES I. 286. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 363. Korábban nyitrai várföld volt.
2. Család (Nyitra m., ma Čeladice, Szlovákia) – 1232: MES I. 286. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 364. Korábban nyitrai várföld volt.
3. Geszte (Nyitra m., ma Hosťová, Szlovákia) – 1232: MES I. 286. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 391. Korábban nyitrai várföld volt.
4. Gimes (Nyitra m., ma Jelenec, Szlovákia) – 1232: MES I. 286. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 392. Korábban nyitrai várföld volt.
5. Gyarmat (Nyitra m., ma Golianovo, Szlovákia) – 1232: MES I. 286. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 394. Korábban nyitrai várföld volt.
6. Kalász (Nyitra m., ma Klasov, Szlovákia) – 1232: MES I. 286. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 402. Korábban nyitrai várföld volt.
7. Lapás (Nyitra m., ma Velký Lapáš, Szlovákia) – 1232: MES I. 286. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 417. Korábban nyitrai várföld volt.
8. Nemsic (Nyitra m.) – 1232: MES I. 286. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 426. Korábban nyitrai várföld volt.
9. Zsigárd (Nyitra m.) – 1232: MES I. 286. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 493. Korábban nyitrai várföld volt.
10. Gyarak (Nyitra m., ma Kmeňovo, Szlovákia) – 1247: CD IV/1. 478–479. – *Györffy Gy.*: Történelmi földrajz i. m. IV. 395. Korábban szolgagyőri várföld volt.
11. Tagyon (Zala m., ma Veszprém m.) – 1292: ÁÚO V. 61–62. – *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 114. Eredetileg veszprémi várnépek voltak, akiket IV. Béla tett udvarnokká. A Nivegy-völgyi falvakat együttesen udvarnoktelepüléseként említi 1285: RA II/2–3. 350–351., *Csánki D.*: Történelmi földrajz i. m. III. 86.





A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetben működő Középkori Magyar Gazdaságtörténet Lendület Kutatócsoport negyedik tanulmánykötetét tartja kezében az olvasó. A középkori élet sokszínűsége, a mindennapokat átszövő gazdasági struktúrák sajátos világa ezúttal is történészi, régészeti és művészettörténeti kutatások legújabb eredményein keresztül tárul fel. A kötet a korábbi évekhez hasonlóan a királyi hatalom és a városok gazdasági életben betöltött szerepét helyezi a középpontba. A tanulmányok olvasásakor a királyi és királynéi udvar ellátása és jövedelmei mellett, egyes időszakok pénzforgalmi sajátosságain, a különböző városi kiváltságokon, az országok és a piacörzetek, a városok és vidékük közötti továbbá a városon belüli határvonalak szétválasztó és összekötő szerepén át, a külfölddel fenntartott kapcsolatok szerteágazó történetén túl, egy-egy település épített környezete és írásbeliségének fejlődése ismerhető meg.

A kutatócsoport előző tanulmánykötetei: a „Pénz, posztó, piac” 2016-ban, a „Hatalom, adó, jog” 2017-ben, a „Vereitek, utak, katonák” 2018-ban jelentek meg az MTA BTK TTI kiadásában.



9 789634 161790